

Ahmednagar Jilha Maratha Vidya Prasarak Samaj's

New Arts, Commerce and Science College, Shevgaon

INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

CRITERION-3 Research, Innovations and Extension

Number of books, chapters and papers published.

2017-18

Ahmednagar Jilha Maratha Vidya Prasarak Samaj's,
New Arts, Commerce & Science College, Shevgaon
Dist- Ahmednagar 414 502

- NAAC Re accredited A Grade College * Best Rural College Award 2012 By SPPU
- E-Mail: principal@nacscs.ac.in * Website: www.nacscs.ac.in

ID No: PU/AN/ASC/20/(1978)
U.G.C. New Delhi 2(F) Inclusion
Letter No: F-8-87/81(CPP) 21 Aug. 1991
U.G.C. New Delhi 12 (B) Inclusion
Letter No: F-8-17/95(CPP-1) 17 Oct. 1997
Phone No 02429-222593 (F) 221267

Senior College Code No. 123
HTSEvaarth Code No. 06220100151
A.I.S.H.E Code No. C-41346
Junior College Code No. J.12.12.004
Shalarth Code No. 05540100168
U DISE Code No. 27261109041

Dr. P.R. Kunde
I/C Principal
M.A Ph.D, M.Phil
Mobile No 9552554284

3.3.2 -Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teacher during the years 2017-18.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Particulars	Page Number
1	Galaxy Link	3-10
2	BPO In Business	11-17
3	Reforms of E-Banking	18-22
4	“Classification of Event Management”	23-38
5	Ajanta	39-44
6	संत तुकाराम महाराजांची कीर्तन भक्ती	45-53
7	संत तुकारामांच्या अभंगवाणीतून समाजप्रबोधन	54-61
8	स्नेहबंध- वात्सल्यमूर्ती	62-72

PRINCIPAL
New Arts Commerce & Science College
Shevgaon, Dist. Ahmednagar

**Shri Jagdishprasad Jhabarmal
Tibrewala University (JJTU), Rajasthan, India**

In association with

**International Association of Academicians
and Researchers (INAAR)**

**International Multidisciplinary Conference on
Commerce, Management, Technology,
Engineering and Environmental Sciences**

Saturday 18th November, 2017

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Mrs./Ms.

Prof. Vetal Mohan Sukhadeo

of

New Arts, Commerce and Science College, Shevgaon,

Dist- Ahmednagar.

has participated and presented the paper entitled
FDI in retailing in Agricultural Development

*at International Multidisciplinary Conference on Commerce, Management, Technology,
Engineering and Environmental Sciences held at Shri Rajasthani Seva Sangh, J. B. Nagar,
Andheri (E), Mumbai-400 059 on Saturday, 18th November, 2017.*

Dr. Rakhee P. Kelaskar

Dean Social Science,
Research Coordinator, Shri JJT University
Conference Convener

TRUE COPY

Principal
New Arts, Com. & Science College
Shevgaon, Dist. Ahmednagar

Prof. (Dr.) Aftab Anwar Shaikh

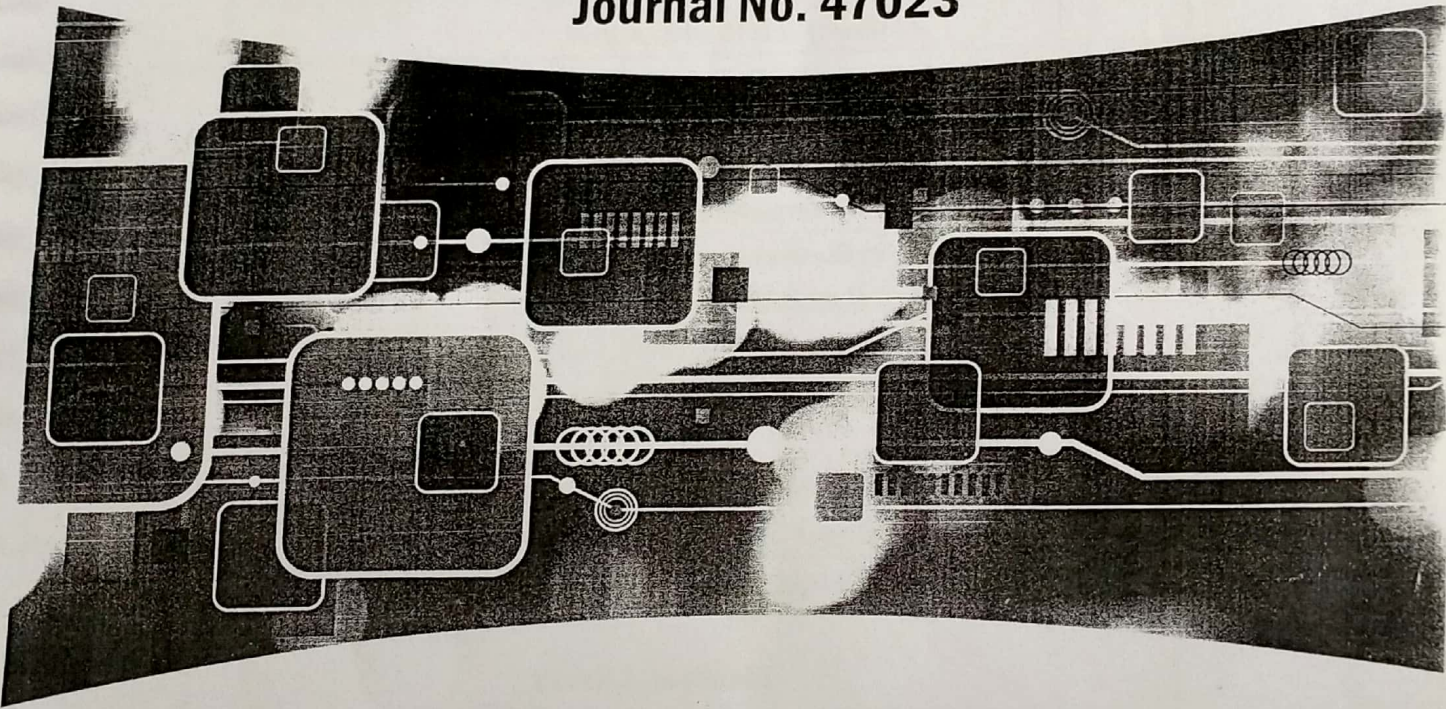
Executive Secretary
INAAR
Conference Secretary

VOLUME - VI, ISSUE - I, Part - IV
NOVEMBER-APRIL- 2017-18

Galaxy-Link

Peer Reviewed and Referred
UGC Listed Journal

Journal No. 47023

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

**AN INTERNATIONAL
MULTI DISCIPLINARY HALF
YEARLY RESEARCH JOURNAL**
Galaxy-Link ISSN - 2319-8508
IMPACT FACTOR 4.361 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF PART - IV

Sr. No.	Name & Author Name	Page No.
1	U - Commerce – A Step towards New Business tool Harish Premrao Noula	1-6
2	A Study of the Management of Shri Dyaneshwar Co-Operative Sugar Factory at Newasa in Ahmednagar District Megha Balasaheb Bagade Dr. Subhash J. Wadekar	7-11
3	FDI in Retailing in Agricultural Development Prof. Vetal Mohan Sukhadeo	12-15
4	Scenario of CSR in Selective Indian Banks Sunil B. Lalchandani	16-26
5	Online Shopping Behaviour of Under - Graduate College Students : A Study with Reference to Mangaluru City Mrs. Avitha Maria Quadras	27-35
6	Management of Stress in Banks Aparna Kulkarni	36-42
7	Effects of Demonetization on Banking Sector Mrs. Snehal Bhagwat (Kajve)	43-46
8	Organic Photovoltaics: A Step Towards Ecofriendly Power Conversion Miss.Megha N. Galagali Shri. VishwanathK .Ganiger	47-53
9	LTE Downlink Data Performance in 5G Compared to 4G through LTE Link Level Simulator Prof. Manisha Srinivas Abhyankar Dr. Gulabchand K. Gupta	54-61
10	Investment in Financial Literacy and Ownership of Financial Assets in an Individual's Portfolio Purva Jain (Shah) Dr. Nishikant Jha	62-65
11	Analysis of Capital Budgeting Techniques: Traditional Approach V/S Modern Approach Yogesh Vasant Patil	66-72

3

FDI in Retailing in Agricultural Development

Prof. Vetal Mohan Sukhadeo

New Arts, Commerce and Science College, Shevgaon, Dist- Ahmednagar.

Abstract

It nothing wrong in moving forward in this age of development? In the era of globalization, activities of multinational enterprises are growingly covering various countries. First time in the history of Indian retail industry, FDI is permitted in 1997.. Retail sector is one of the growing sectors of India. India retails industry emerged as one of the most dynamic industries of present with several rival. Modern retail has move in India, as we seen in shopping mall, huge complexes offering shopping with entertainment under same roof.

FDI in retail would have a shocking effects on local micro-economies in India. Most of the goods sold in by the organized sector will be sources from other countries in effects decimating small industry. In this article we try to cover the impact of the FDI on retail industry.

Kew words: FDI, Retails Industry, Single Brand Retailing, Multi Brand Retailing.

Introduction

Economic growth may be defined as rate of expansion that can move developing country from a near subsistence mode of living to substantially higher levels in a comparatively short period time i.e. in decades rather than centuries. Historically, rapid economic growth has been accompanied by greater industrialization of economic activities. Of all factors which determine the rate of growth of a country, rate of capital formation is the most important.

The term Domestic Capital Formation refers to investment. Its size in any country depends on domestic saving and capital inflow, No doubt the rate of investment has risen considerably during the period of India's economic planning, but it cannot be considered as satisfactory. The initial approach overwhelmingly reflecting hostility following the experience with the colonial rile from being assigned the role fo supplementing and strengthening the domestic private sector, Foreign Direct Investment (FDI) was given greater freedom and role of its own to contribute India's development process along with gradual liberalization if India's economic policies when started in 1980's.

What is FDI

FDI is considered to be the most attractive type of capital flows for emerging economies, as it is expected to bring latest technology and enhance production capabilities of the economy. FDI brings better

TRUE COPY

Principal

New Arts, Com. & Science College

technology and management access to marketing networks and offers competition, the later helping Indian companies improve, quite apart from being good for consumers.

Growth of organized retailing

Before 2011, India has prevented innovation and organized competition in its consumer retail industry. Several studies claim that the lack of infrastructure and competitive retail industry in a key cause of India's persistently high inflation, furthermore, because of unorganized retail, in a nation where malnutrition remains a serious problem, food waste is rife. Well over 30% of food staples and perishable goods production in India spoils because poor infrastructure and small retail outlets prevent hygienic storage and movement of the goods from the farmer to the consumer. One report estimates the 2011 Indian retail market as generating sales of about \$470 billion a year, of which a miniscule \$27 billion comes from organized retail such as supermarkets, chain stores with centralized operations and shops in malls. The opening of retail industry to free market competition, some claim will enable rapid growth in retail sector of India economy. Others believe the growth of Indian retail industry will take time, with organized retail possibly needing a decade to grow to a 25% share. A 25% market share, given the expected grow of India retail industry through 2021, is estimated to be over \$250 billion a year: a revenue equal to the 2009 revenue share from Japan for the world's 250 largest retailers.

The Economist forecast that Indian retail will nearly double in economic value, expanding by about \$400 billion by 2020. The projected increase alone is equivalent to

The current retail market size of France.

In 2011, food accounted for 70% of India retail, but was under-represented by organized retail. It is estimated that India's organized retail had a 31% share in clothing and apparel, while the some supplies retail was growing between 20% to 30% per year.

India retail reforms

Until 2011, Indian central government denied foreign direct investment (FDI) in multi-brand Indian retail, forbidding foreign groups from any ownership in supermarkets, convenience stores or nay retail outlets, to sell multiple products from different brands directly to India consumers. The governments of India has announced on 24 November 2011 that the India will allow foreign groups to own up to 51 per cent in "multi-brand retailers", as supermarkets are known in India, in the most radical post-liberalisation reforms passed by an India cabinet in years; single brand retailers, such as Apple and Ikea, can own 100 percent of their Indian stores, up from the previous cap of 51 percent; both multi-brand and single brand stores in India will have to sources nearly a third of their goods from small and medium-sized Indian suppliers; all multi-brand and single brand stores in India must confined their operations to 53-odd cities with a population over one million, out of some 7935 towns and cities in India. It is expected that these stores will now have full access to over 200

million urban consumers in India; multi-brand retailers must have a minimum investment of US\$100 million with at least half of the amount invested in back end infrastructure, including cold chains, refrigeration, transportation, packing, sorting and processing to considerably reduce the post harvest losses and bring remunerative prices to farmers; the opening of retail competition will be within India's federal structure of government. In other words, the policy is an enabling legal framework for India. The states of India have the prerogative to accept it and implement it, or they can decide to not implement it if they so choose. Actual implementation of policy will be within the parameters of state laws and regulations.

Benefits of FDI in Retailing?

- FDI in retails in India will help the farmers to get ensured market and remunerative price their agriculture product, at least of fruits and vegetables. At present, the price that a farmer gets for a kilo of onion is about half of what it is sold to by vendors and retailers to final consumers. By engaging local producers, organized retail provide them with an access to a much broader consumers set. For instance, a leading retailer operating in north India has engaged a local pickle manufacturer in Amritsar and invested to upgrade its equipment.
- Organized retails provides higher quality of goods on account of the pre-defined and stringent standards adopted by the retailers. And of courses the price will be cheaper. Studies have shown that consumers, on an average, will save at least 10% on daily use goods.
- Allowing FDI increase competition in the market which can force domestic consumers to improve their efficiency and productivity and thus lowering prices.
- A very evident fact is that the modernization of different sectors has evinced a lot of interest of the foreign investors and has attracted massive FDI inflows in the near past.
- This in turns has generated lot of employment opportunities in the economy.
- It will also help focus in the service quality like consistency, standardization, pricing, pre-sales activity, after sales service etc.
- FDI will save the money, which other wise have to be spend on infrastructure and will be invested in other development activities.
- A significant market shift to the organized sector will help to reduce the producer's problem of counterfeit products.
- Congregation of large number of customers under one roof will boost low cost marketing campaigns and thus minimizing advertising costs.
- Postponing FDI in this sector will only help the unorganized sector to flourish pulling in almost Rs.110,000 crore from the money market.
- The risk element can be hedged and easily arbitrated, if the FDI is allowed.

Conclusion

Foreign Direct Investment is an important component of every nation's efforts towards economic development and also is an integral part of the globalization of the world economy. All nations eagerly try to attract FDI. The success of any nation in attracting foreign investment is directly proportional to that nation's resources and the existence of dynamic investment opportunities. Gov. of India should induce FDI with some conditions like investment should be more than 50% on basic infrastructure facility and purchase of local product for the retail business.

References

- 1) Cherunilam, Francis, 'International Business' Prentice-Hall of India Pvt.Ltd., New Delhi, 2006.
- 2) Joshi. Rosy, & Kapoor, Sangam, 'Business Environment', Kalyani Publication, New Delhi, 2010.
- 3) Kotler, Philip, 'Marketing Management', Pearson Education, New Delhi.
- 4) India Retail Sector, Resurgent India, March 2011.

Recent Trends and Emerging Issues in Business,
Management and Taxation.

Maratha Vidya Prasarak Samaj's

K. S. K. W. Arts, Science & Commerce College

Uttamnagar, CIDCO, Nashik - 422008

DEPARTMENT OF COMMERCE

NATIONAL SEMINAR

On

Recent Trends and Emerging Issues in Business, Management and Taxation

22 and 23 December, 2017

Certificate

This is to certify that Dr./Prof./Mr./Ms. Vetal Mohan Sukhadeo of New Arts, Commerce & Science College, Shevgaon attended the National Seminar on Recent Trends and Emerging Issues in Business, Management and Taxation Jointly organized by K.S.K.W. College, CIDCO, Nashik and Savitribai Phule Pune University, Pune on 22 and 23 Dec. 2017. She/He presented the paper entitled B.P.O. Changing Scenario of Business.

TRUE COPY

Roy
Principal
New Arts, Com. & Science College
Shevgaon, Dist. Ahmednagar

Shinde

Dr. A. K. Shinde

Shinde
Dr. Dilip Shinde
Principal

Impact Factor - 3.452

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH
FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

December : 2017
SPECIAL ISSUE - XXIII

Chief Editor
Prin. Dr. Dilip Shinde

Chief Editor
Dr. Dhanraj Dhangar

Executive Editor
Dr. A.K. Shinde

This Journal is indexed in :

- University Grants Commission (UGC) Sr.No.40107 & 44117
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	GST: Impact And Implications On Various Industries In Indian Economy	Dr. Ritu Jain	06
2	Awareness of Cashless Programme: A Case Study Of Bilaspur Chhattisgarh	Dr. V. M. Dandekar, Mr. Gaurav Sahu, Mr. Manharan Anant	11
3	Recent Trends and Emerging Business, Management And Taxation	Dr. V. M. Dandekar, Ms. Shubhra Williams	24
4	Corruption Menace Scenario in The Global Economy: Public Enemy No 1	Dr Rakhi Gupta, Dr Divya Gupta Chowdhry	29
5	Smart Cities In India: An Overview	Dr. Santosh Kumar	34
6	GST and Its Impact on Economy	Dr. Nagaraja Masagani, Dr. D. M. Khandare	49
7	The Role of Celebrity Endorsement on Purchase Decision of Teenagers In Kanpur City Uttar Pradesh	Mr. Sandeep Saxena	54
8	Innovations and Trends in services	K. Prabhu Sahai	60
9	"E-COMMERCE - On-Line Shopping A Door Step In Globalized World	Dr. Mohan Devappa Chinee	65
10	Marketing Problems Of Groundnut Oil Industry In Kolhapur District	Dr. Sagar R. Powar	72
11	Study of Women Entrepreneurship and Need for Skill Development	Ms. Pournima Deepak Chavan (Udupi)	77
12	B.P.O Changing Scenario of Business	Mr. Vetel Mohan Sukhadeo	81
13	Impact of GST on Education Sector	Dr. Archana Jayant Mali	88
14	E - Marketing - Challenges And Opportunities	Dr. Somnath Bhaga Sanap	92
15	Technology Trends In The Insurance Industry	Mr. Uday Khandu Teke	98
16	Department of Industrial Policy & Promotion And Foreign Exchange Management Act, 1999	Mr. Malani Rishikesh Jagdish	103
17	Goods And Services Tax (GST) In India And Its Impact On Economy	Mr. Mohasin A. Tamboli, Mr. Nilesh U. Bankar	110
18	Indian Contribution To Management Thoughts With Reference To Modern Management Thoughts	Dr R.D. Darekar	114
19	Role Of Advertising In The Modern Business & Its Opportunities In Employment	Ms. Shwetali Devidas Sonawane	119
20	Modern Management Techniques Adopted In India's Agriculture	Mr. Ajit Vishwas More	125
21	E-Commerce and its Impact On Markets, Retailers & Customers	Ms. Kotwal Rupali Prakash	129
22	Changing Trends & Indian Newspaper Industry	Dr. Shelar B. A.	132

B.P.O CHANGING SCENARIO OF BUSINESS

Prof. Vetel Mohan Sukhadeo
 Head, Department of Commerce
 E-Id- mvetal8939@gmail.com

Mob- 9011377630 New Arts, Commerce & Science College,
 Shevgaon Dist- Ahmednagar

Abstract:

Every business is developing at very fast pace due to the rapid globalization process and this new business development in turn is leading to rapid globalization. The same is true with outstanding industry of Indian and the world. The outsourcing industry has emerged under the wings of IT industry and has shown a growth even faster than IT industry. The outsourcing industry is also termed as Business process outsourcing (BPO) industry. Though it is pronounced as a new concept but actually not new. The philosophy of outsourcing dates back to mythological times. The kings and nawabs used to outsource the construction work to the expert architectures and builders who used to build palaces for them.

Key words: Process of business reforms outstanding- types – objectives

Meaning and Definitions:

Business process outsourcing (BPO) is the delegation of one or more IT- Intensive business process to an external provider that, in turn down, administrates and manages selected processes based on defined and measurable performance matrices.

BPO means handling over the work of the company to outside company or agency for completion on contract basis. It is the delegation of one or more IT intensive non-core business processes to an external services provider that owns, administers and manages the selected process based on defined and measurable performance matrices. It helps to improve the quality, cost reduction and efficiency of their processes.

Outsourcing is done to improve quality, or free company resources for other activities and is economical. Assigning responsibility for all or a portion of the activity and takes involved in developing and / or running and maintaining a system to vendor / supplier outside of the organization seems to be a good choice for an organization as there is no headache involved with the company / organization over the maintenance and various other small issues.

Objectives of outsourcing:

The expectations of the customers are very high in terms of quality, cost, time etc. to meet these requirements the company look for new tools and techniques. Outsourcing is one of such tools. The main reasons for outsourcing non- core activities are mentioned here-

- ❖ The core firm can survive in the market by supplying products or services at the reasonable rate. In times of recession cost saving is the key- driver and outsourcing becomes inevitable and imperative.

TRUE COPY

Principal
 New Arts, Com & Science College
 Shevgaon, Dist. Ahmednagar

9. Productivity improvements, access to expertise, operational cost control, cost savings, improved accountability, improved HR and opportunity to focus on core business are some other benefits of BPOs.
10. It gives a clear cost advantage to the company that is outsourcing the work.
11. Outsourcing helps to convert a fixed cost structure in to a variable one and allow for more flexibility in handing of business related uncertainty.
12. Many overseas countries do not employ permanent staff for handing miscellaneous jobs. They get those done through BPO.
13. By outsourcing sundry jobs, big firms can concentrate on core concerns and be more successful.

Types of Outsourcing:

There are two types of outsourcing activities. One involves entrusting external firms with the company’s comparatively less important activities in order to concentrate recourses on core competencies. The second is the reliance on an external firm to handle some tasks when the company is facing difficulties in achieving core competencies and the outsourcing of functions other than core competencies, like cost reduction efforts, and the establishment of subsidiaries and networks. It is also useful to study different forms of sourcing of services. Services can be received from on-shore (domestic) or off-shore (international) suppliers at the same time provider of the service can be either organization itself (affiliated organization) or another organization (non-affiliated organization).

These two organizations together creates four different sourcing conditions.

1. Captive on- shore outsourcing—deals with sourcing of supplies from the affiliated firm domestically.
2. On-shore outsourcing – deals with sourcing of supplies from non-affiliated firm domestically.
3. Captive off-shore outsourcing-deals with sourcing of supplies form affiliated off-shore firm.
4. Off- shores Outsourcing- deals with sourcing of supplies from non-affiliated off-shore firm.

Above types will more clear from the following chart No.1:

Chart No.1:

Chart showing Types of Outsourcing

Affiliated firm	On-shore supplier Captive On-shore Outsourcing	Off-shore supplier Captive Off-shore Outsourcing
Non Affiliated Firm	On-Shore Outsourcing	Off-Shore Outsourcing

(*Source: adapted form World Trade Report 2005 and Report of USGAO)

Nature of BPO-*Chart No. 2.

Chart showing the nature of BPO:

BPO is the long-term contracting out of non-core business –processes to an outside provider to help achieve increased shareholder value

Through some forms of BPO may include both IT management and business operation, the approach is primarily about turning over functions such as payroll, accounting, billing or even real estate management to a third party. Though these business processes may depend on IT, they are separate functions from core IT-operations, such as data center activities or network management, IT enabled services are a revolutionary IT offshoot which can look after your all outsourcing needs. Services might be including field like customer Relationship management (CRM), Data Research and Network Management Services. Business functions may be explained as below:

A. Non- core yet Critical Functions.

- ❖ Customer care
- ❖ IT- Help Desks
- ❖ Finance and Accounting
- ❖ Supply Chain Management
- ❖ HR Administration

B. Core-Business Functions

- ❖ Managing Market Image / Trademark
- ❖ Caring for Patents.
- ❖ Finds / Sell oil and gas.
- ❖ Manufacture Products.

In early 1990s, GE Company realized that significant benefits can be obtained by moving some of its back- office and customer service processes to India. The move was a great success in significantly cutting costs and in raising quality and productivity benchmarks. The success of this model propelled the rest of corporate America to seriously explore possibilities of India as an outsourcing destination. Improvement in cost, quality and productivity encouraged many companies to rapidly start and scale up their off-shore operations.

Gradually, India emerged as a global hub for IT- Outsourcing along with countries like China and Canada, due to availability of highly qualified skill pool and faster adoption of well-defined business processes. Government active co-operation in creating the necessary business environment along with improvements in infrastructure have analyzed the growth of the BPO industry.

Robust communication infrastructure is a major reason for India becoming a prime destination for BPO.

IT- Hubs-

Chennai, Hydrabad, Pune and Kolkatta are rated among to five emerging destinations worldwide in the latest ranking of top 50 promising outsourcing cities around the globe. Banglore, Delhi-NCR and Mumbai along with Manila and Dublin are the 5 established hubs

- New business acquisition process, Claims processing, Policy owner Services, Transaction and re- insurance Accounting, Statutory reporting, Annuities Processing, Benefits administration.
- 5. Banking-
 - Credit/ Debit card services, Cheque processing, Mortgage Loan Servicing, Collections, customer account management, treasury operation management.
- 6. Security-
- 7. Client Account Management, Corporate actions
- 8. Administration-
- 9. Information Technology-
 - Maintenance, Training, Application Development, Consulting, Re- engineering, Printing Reprographics, Consulting, Mailroom.
- 10. Sales and Marketing-
 - Direct Mail, Advertising, Telemarketing, Field Sales....
- 11. Human Resources-
 - Re- location workers Compensation, Recruitments, Human Resource Info System.

Growth in BPO Industry

The BPO sector in India is growing at the rate of 60 to 70 percent per annum. The fastest growing sector in the India IT industry, both in terms of the number of people being hired and revenue generated, is the IT enabled services segment comprising call centers and BPO sector. Each day nearly 300 people join the BPO industry, which now offers varied career options. It can be said that, the rise of MNC's would not have been possible without outsourcing. No big company can hope to produce its entire requirement in house and has to procure raw materials and components from other parties. According to study done by Micknisey, ITES- BPO has generated revenue and employment for India.

Challenges before BPO Industry

Increased BPO services from India are facing some challenges which is as follow-

1. Maintaining data security and the confidentiality.
2. Maintaining high control on process operations.
3. World class Infrastructure requirements.
4. Maintenance of higher quality standards.
5. Development of talent pool in the country.
6. Increasing competition from other countries like Canada, Phillipines, China, Malaysia, Singapore & Thailand, Indonesia, Hungri, Brazil, Chile, Mexico etc.
7. Brain- drain in India due to the people migrating from India in search of Jobs.
8. Maintaining safely of women staff.
9. Trend of increasing costs due to salary hikes and high attrition Rate in India.
10. Poor Business Environment and Inadequacies of Infrastructure.

Janata Shikshan Prasarak Mandal Dahigaon-ne Sanchalit

Loknete Marutrao Ghule Patil Mahavidyalaya,

Dahigaon-ne, Tal- Shevgaon, Dist-Ahmednagar

Sponsored by B.C.U.D.

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY, PUNE

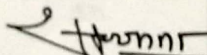
State Level Seminar on

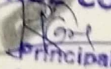
"E-BANKING BENEFITS AND CHALLENGES IN INDIAN ECONOMY"

CERTIFICATE

This is to Certify that prof./Dr. VETAL MOHAM SUKHADEO
of New Arts, commerce & science college, shevgaon, dist. Ahmednagar
has acted as a Resource Person / Chairperson / Actively Participated in / Presented a Paper at the State Level Seminar held
on 05th & 06th February 2018.

He/She has Presented a research Paper entitled E-commerce

Prof. M.N. Shejul
Co-ordinator

TRUE COPY

Principal
New Arts, Com & Science College
Dahigaon, Ahmednagar

Dr. D.N. Wable
Principal

Special Issue-5
February, 2018

SHODHANKAN

International Multidisciplinary Referred &
Reviewed Research Journal

ISSN-2250-0363
UGC Approved (SL No.2630)
Journal No. 48999
Impact Factor - 0.421

Janata Shikshan Prasarak Mandal Dahigaon-ne Sanchalit

Loknete Marutrao Ghule Patil Mahavidyalaya,

Dahigaon-ne, Tal- Shevgaon, Dist-Ahmednagar

Department of Commerce

State Level Seminar

On

"E-BANKING BENEFITS AND CHALLENGES IN INDIAN ECONOMY"

Sponsored by

B.C.U.D., SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY, PUNE

Editor

Prof. Mahesh Namdeo Shejul

INDEX**SECTION - ENGLISH**

Sr. No.	Topic of Research Paper	Author	Page No
1	Recent Trends in Banking Sector in India	Dr. Sanjay B. Shinde	1-4
2	Green Banking: Opportunities and Challenges	Dr. Sitaram R. Raundal Dr. Bhanudas B. Chopade	5-8
3	Study of needs of cyber security for cashless economy	Dr. Jagtap Balasaheb Sheshrao,	9-11
4	A study of Investment myths and its implications on behaviour of young Investors	Prof. Ganesh R. Patare	12-17
5	E- Banking Benefits & Challenges in Indian Economy.	Asst. Prof. Mhaske Vijaykumar N	18-21
6	GREEN-BANKING	Asst prof:- Sable Prajakta Santosh	22-24
7	CHALLENGES OF E- BANKING	SHELKE DIGAMBAR SAKHARM	25-26
8	ROLE AND IMPACT OF E-BANKING IN MIDC GROWTH	Dr. Satish P. Punse Raju Madan Prasad	27-30
9	E-BANKING IN INDIA: BENIFITS AND CHALLENGES	Amol Bharat Kawade	31-34
10	“Problems faced by co-operative banks in the Indian Economy”	Shri-Darade Ambadas Asaram Shri-Pathan Rameej Shaistekhan	35-38
11	“Need And Benefits of E-Banking”	Deshmukh Ashwini Harichandra Prof. Kale Sambhaji Bhaurao	39-42
12	“Roll of Green Banking In India”	Prof. Sanjay Ashok Shinde	43-46
13	CHALLENGES OF THE “E-BANKING REVOLUTION	Prof. Take K.B	47-50
14	GREEN BANKING IN INDIA	Neel Somnath Janardhan	51-53
15	Future of E-Commerce in India: Challenges & Opportunities	Shri. Azhar Hamid Shaikh	54-57
16	Issues and Opportunity of E-Banking In India	Prof.Lyare,G.S Prof.Nagare,K.S.	58-62
17	Reforms of E-Banking	Prof. Vetal Mohan Sukhadeo	60-62
18	pproaches to Study the opportunities d challenges of Banking Sector in ndia”	Mr. Adamane Santosh L.	63-66

Reforms of E-Banking

Prof. Vetel Mohan Sukhadeo

Head of Department

New Arts Commerce and Science College Shevgaon

Introduction-

Today, the Internet has infiltrated every aspect of life, as exemplified by online entertainment, online shopping, and Internet banking and these new technologies have affected and affected people's lives in a number of ways. The fast growth of e-banking may make life easier in some ways; however, it must be considered that there is another side to the issue--it also changes lives and habits in unpredictable ways.

New Information technology has taken important place in the future development of financial services, especially banking sector transition are affected more than any other financial provider groups. Increased use of mobile services and use of internet as a new distribution channel for banking transactions and international trading requires more attention towards e-banking security against fraudulent activities

E-banking is also called as "Virtual Banking" or "Online Banking". E-banking is a result of the growing expectations of bank's customers. E-banking involves information technology based banking. Under this I.T system, the banking services are delivered by way of a Computer-Controlled System. This bank's system does involve direct interface with the customers. The customers do not have to visit the premises. In India E-banking is of fairly recent origin. The traditional model for banking has been through branch banking. Only in the early 1990s there has been start of non-branch banking services. The good old manual systems on which Indian banking depended upon for centuries seem to have no place today.

E-banking offers ease of access, secure transactions and 24-hour banking options. From small start-up companies to more established entities, small businesses rely on e-banking to eliminate runs to the bank and to make financial decisions with updated information. Banks have traditionally been in the forefront of harnessing technology to improve their products, services and efficiency. They have, over a long time, been using electronic and telecommunication networks for delivering a wide range of value added products and services.

Definition-

- ❖ Sometimes Internet banking is defined as a subset of PC banking, which also includes online banking. In contrast to Internet banking, online banking refers to bank transactions within closed networks

OBJECTIVES OF THE STUDY

- To study the challenges in E-banking.
- To study benefits of E-banking.

Challenges of E- Banking are as follows:

1 Infrastructural

- Lack Telecommunication

TRUE COPY

[Signature]
Principal

New Arts, Com. & Science College
Shevgaon, Dist. Ahmednagar.

Page 60

- Unaware of Software
- Technical Problem of Hardware
- Un realized Bank's system

2 Knowledge

- Untrained Human Resources
- Improper use of Technology
- Lack of Technological up gradation
- Flaws in design, implementation and monitoring of Bank's information system

3 Economic

- Need of proper investment regarding new infrastructures
- High costs of internet
- Outsourcing of business

5 Socio-cultural

- Negative perception of e-banking services
- Less awareness and familiarity regarding new technologies and their benefits
- Illiteracy
- Charging fees is a reason for the loss of customers
- Worry and perception of e-banking as a threat to the bank's employees
- Some clients tend to a bank in order to communicate with bank's clerk People want to have a bank receipt
- Tendency of people to hold cash component in India
- English Language Barrier

Benefits of E- Banking

(a) Benefits to Banking Industry:

- The growth of E-banking has greatly helped the banks in controlling their overheads and operating cost.
- Many repetitive and tedious tasks have now been fully automated resulting in greater efficiency, better time usage and enhanced control.
- The rise of E-banking has made banks more competitive. It has also led to expansion of the banking industry, opening of new avenues for banking operations.
- Electronic banking has greatly helped the banking industry to reduce paper work, thus helping them to move the paper less environment.
- Electronic banking has also helped bank in proper documentation of their records and transactions.
- The reach and delivery capabilities of computer networks, such as the Internet, are far better than any branch network.

(b) Benefits to Consumers:

- Customer's account is extremely accesses able with an online account.
- Customer can withdraw can at any time through ATMs that are now widely available throughout the country.

- Besides withdrawing cash customers can also have mini banks statements, balance inquiry at these ATM.
- Through Internet Banking customer can operate his account while sitting in his office or home. There is no need to go to the bank in person for such matter.
- E banking has also greatly helped in payment of utility bill. Now there is no need to stand in long queues outside banks for his purpose.
- All services that are usually available from the local bank can be found on a single website.
- The Growth of credit card usage also owes greatly to E-banking. Now a customer can shop worldwide without any need of carrying paper money with him.
- Banks are available 24 hours a day, seven days a week and they are only a mouse click away.

(d) Benefits to General Economy:

Electronic Banking as already stated has greatly serviced both the general public and the banking industry. This has resulted in creation of a better enabling environment that supports growth, productivity and prosperity. Besides many tangible benefit in form of reduction if cost, reduced delivery time, increased efficiency, reduced wastage, e-banking electronically controlled and thoroughly monitored environment discourage many illegal and illegitimate practices associated with banking industry like money laundering, frauds and embezzlements.

Further E-banking has helped banks in better monitoring of their customer base. This it is a useful tool in the hand of the bank to device suitable commercial packages that are in conformity with customer needs. As e banking provide opportunity to banking sector to enlarge their customer base, a consequence to increase the of volume of credit creation which results in better economic condition, Besides all this E-banking has also helped in documentation of the economic activity of the masses.

Conclusion-

E-Banking plays a vital role in Indian Economy in developing the strategies of economical growth social awareness and reforms in financial transaction. The basic of E-Banking always helps to imparting the transaction on the global bevel which motivated to develop banking income and investment policies.

How to manage Money and be a Smart Investor

organised by

Certified hereby that

prof. Rahinj Mangesh Balkrushna.

*attended the Workshop
and participated in the deliberations therein.*

A handwritten signature in blue ink that reads 'Sitaram'.

Dr. Sitaram Dixit
Chairman
CGSI

CERTIFICATE

Ahmednagar Jilha Maratha Vidya Prasarak Samaj's,

**NEW ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE, SHEVGAON
TAL - SHEVGAON, DIST - AHMEDNAGAR (M.S.) 414502**

NAAC Re-accredited with - 'A' Grade

Best Rural College Award 2012 by Savitribai Phule Pune University, Pune

State Level Seminar on

“Event Management - A Source of Employment”

organized by

Department of Commerce

Sponsored by

BCUD, Savitribai Phule Pune University, Pune

This is to certify that, *Dr./Prof./Mr./Miss./Ms. Rahinj Mangesh Balkrishna*
From *New Arts Commerce & Science College Shevgaon*
has Participated / Contributed as Resource Person / Presented a Research Paper on *Classification of Event
Management* in the state level seminar held on 22nd January, 2018.

Vetal
Prof.M.S.Vetal
Organizing Secretary

Rahinj
Prof. M.B.Rahinj
Convener

Matkar
Dr. L. S. Matkar
Principal

ESTD - June 1978

Ahmednagar Jilha Maratha Vidya Prasark Samaj's
New Arts, Commerce & Science College, Shevgaon

Tal - Shevgaon, Dist - Ahmednagar (M.S.) Pin - 414502

NAAC Re-accredited with "A" Grade

Research Journal

"Event Management - A Source of Employment"

Monday 22nd January, 2018

Organized By
Department of Commerce

Sponsored by
BCUD
 Savitribai Phule Pune University, Pune

Prin. Dr. L.S. Matkar
Chief- Editor

Email- newartsshevgaon@yahoo.co.in
 Website: www.newartscollegeshevgaon.com
 Tel:(02429)221267,222593 Fax:02429-221267
 MobileNo:09011503334

ISBN : 978-93-87665-23-1

INDEX

Sr. No.	Title & Authors Name	Pages
1	Event Management Dr. Kishor Shankar Nikam	1
2	Event Management: Skills, Qualities & Growth in India Prof. Rishikesh Kumar	4
3	Application of Knowledge in Event Management Prof. Vetal Mohan Sukhadeo	13
4	Environmental Resource Management Prof. Amit Tambe	16
5	Disaster Management Prof. Ekta Chowrasia	23
6	Classification of Event Management Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna	32
7	E-Wastes Management Prof. Vidhi Doshi	36
8	Event management and Types of Corporate Events Prof. Shinde S B	41
9	Event Management Prof. Mhaske Vijaykumar Namdev	45
10	Change of Management Prof. Devkar Dipak Golhaji	52
11	The Role of Events in Tourism Development Prof. Dnyaneshwar Dattu Bansode	54
12	Event Management Prof. Shelke Digambar Sakharam	59
13	Step of Event Management Planning Prof. Shejul Mahesh Namdve	61
14	Study of Purposes of Organizing Events and Needs of Event Management Dr. Jagtap Balasaheb Sheshrao	63
15	Challenges of Women Entrepreneur in Rural Area Prof. V. G. Gaikwad	66
16	Event Management : The Best Qualities of a Event Manager Prof. Mohan Devappa Chinee	71
17	Event Management Skill Dr. Marwadi Reshma E.	76
18	Event Management Prof. Krishna Bhondiba Mitkar	79
19	Event Management Kotule Manju Dhorkule Priyanka	82
20	Event Skill Kulat Manju	88

CLASSIFICATION OF EVENT MANAGEMENT

Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna

(Assistant Professor)

New Arts Commerce and Science College, Shevgaon.

Mob.-9730472122

Email-mangeshrahinj@gmail.com

Abstract-

Events are happenings, often used to suggest that what happened was on an unusual scale, Memorable etc. Most of us participated in events but managing the events are the difficult task to achieve its objective. Event management involves planning, organising and execution of live events, which could include a brand/products launch, an exhibition, a concert or even a conference. It is basically an extended form of advertisement, though more interactive. As a separate industry it is projected to grow at 30 % per annum. The first impetus to event came with the liberalization of the Indian economy in the early nineties. The explosion of satellite channels and the popularity of foreign artists have fueled the growth in the industry in recent years.

Meaning of Event:-

The dictionary defines an event as 'anything that happens, as distinguished from anything that exists' or 'an occurrence, especially one of great importance'. These definitions specify the subject of these text-event-things of significance that happen. They are very wide definitions, but they have to be all- embracing to allow for their innate universality in leisure and tourism, something considered a little later. 5 Event is commonly understood as an occurrence or something that happens. A unique moment in time celebrated with ceremony and rituals to satisfy specific needs. Special event in two perspectives: One time or infrequently occurs event outside normal programs or activities of the sponsoring or organizing body. To the customer or guests, it is an opportunity for Leisure, social or cultural experience outside the normal range of choices or beyond everyday experience.

❖ **Objectives-**

1. To study, concept "Event management" and understand its need.
2. To find out Scope of Event Management.

❖ **Classification of Events :-**

The event industry segment can be divided into several key sub segments that include corporate events, competitions and decorations, cultural events, sports events, festivals and celebrations, personal and social events. Classification of events can be done on the basis of size and type as shown in the following selections

Classification of Events Size :-1. Mega events 2.Regional events 3. Major events

Classification of Events Type :-1. Sporting 2. Entertainment Arts and culture
3. Commercial marketing and Promotional Events 4. Greeting and exhibition
5. Festivals 6. Family 7. Fundraising 8. Miscellaneous events

Size of Events Organizing an event mostly is the focused responsibility of Public relation, though it is never possible for any one person to make it happen. In the marketing area of a company, the responsibility is assigned to the personnel in-charge of the regional operations, with the head office Public Relation providing the concept, Plan, and other support to carry out the exercise. The personnel at the regional level hold sufficient infrastructure and means to execute the plan, thereby carry out the promotional work. It is naturally logical for an organization to keep the spotlight on the region.

In terms of size, events may be categorized as follows:

1. Mega Events :-

The largest events are called mega events which are generally targeting International markets. The Olympic Games, world cup soccer and the super bowl for which 1967 then 12 million tickets unsold, now sells but before the tickets have been printed. So all such events have a specific yield in terms of increased tourism, media coverage and economic impact. Some liabilities are continuing to be a legacy of debt often haunting the Olympic Games. It is difficult to calculate the costs accurately with so many stakeholders involved. Another best example is that of the MahaKumbhaMela, the largest religious gathering in history. During the 2001 event, approximately 70 million Hindu pilgrims converged on the Ganges and Yamuna Rivers in Allahabad, India for sacred bathing rituals that devotees believe will purify and break the cycle of reincarnation. The gathering takes place every 12 years. The 2001 Festival, described as the "Greatest show on earth" was arguable the largest gathering of humanity ever for a single event

2. Regional Events:-

Regional events are designed to increase the appeal of a specific tourism destination or region. FAN fair, the world's biggest country music festival, held annually in Nashville, Tennessee, the Kentucky Derby, and Arts in the park, a Memphis art Festival, are all examples of tourist destinations achieving market positioning for both domestic and international tourism markets through their annual events. The annual national cherry Blossom festival in Washington, D.C. is another good example of a regional event.

3. Major Events:-

These events attract significant local interest and large number of participants as well so generating significant tourism revenue. As an example Chinese New year celebrations are held in many capital cities. In Honolulu, the event includes many festival and traditions for the New Year, including Lion dance, lantern festivals, parades and dragon boat races. Friends and relatives of the Chinese community often visit at this time. Most major cities have a convention center capable of holding large meetings; trade shows are known as North America's premier convention facility and attracts more than 4 million trade and public show visitors' annually.

The McCormick place complex comprises there state of the art buildings and have a combined total of more than 2.2 million square feet of exhibit space, 1.6 million square feet all on one level, making it the nation's largest convention center. 13

4. Minor Events:

Most events fall in to this last category and it is here that most event managers gain their experience. Almost every town, city, states, country host annual events. In the category of agricultural fairs and expos, there is literally thousands of country, state. And regional events held each year, the largest being the Texas state fair, which draws over 3 million attendees each year. In addition to annual events there are marry onetime events including historical cultural musical and dance performances. Meetings, parties celebrations, conventions, award ceremonies, exhibition sporting events and many other community and social events fit in a this category.

In terms of types, events may be categorized as follows also:

1. Sporting :-

Sporting events are held in all towns' cities countries and states throughout the nation. They attract international sports men and women at the highest level. Tennis, golf baseball, football, basketball, downhill ski racing and ear racing are just a few examples. These major events are matched at the local level by sporting competitions for players at all levels. For example, the Program, held annually at most Golf courses, allow members to play with professional golfers. This event is usually the highlight of the golfing calendar and requires considerable effort by the team supporting it, including the club committee, the club manager, the club professional, ground Support, club administration and catering.

2. Entertainment, Arts, and Culture :-

Entertainment events are well known for their ability to attract large audiences. In some cases, the concerts are extremely viable from financial point of view: in others, financial problems can quickly escalate when ticket sales do not reach targets.

3. Commercial Marketing and Promotional:-

Events Promotional events tend to have high budgets and high profile. The aim of promotional events is generally to differentiate the product from its competitors and to ensure that it is memorable. Most of the promotional events involve product launches, often for computer hard ware or software, perfume, alcohol or motor cars. One such marketing activity daze lead attendees with its new launch motorbikes riding overhead on tight rope, with special effect lighting. The aim for a promotional activity might be sales, For example travel agents, who would promote the tour to their client or potential purchasers. The Medias are usually invited to these events and hence impact, publicity and the risk are high. Success becomes very vital.

4. Meeting and Exhibitions:-

The meetings and conventions industry is highly competitive. Many conventions attract thousands of people, where as some meetings in glued to only a handful of high profile participants

5. Festivals:-

All Religious festivals fall into this category. Wine and Food Festivals, Harvest festivals are increasingly popular, providing a particular region the opportunity to show its product. Chinese New Year and Harvest festivals like Pongal in Tamil Nadu, Onam in Kerala in India are good examples.

6. Families :-

Weddings, anniversaries, Birthday celebrations and even Funerals all provide opportunities for families to gather. Asian tourists are a big market for the wedding industry, with many couples having a traditional ceremony at home. It is important for the Event manager to keep track of these changing social trends.

7. Fundraising:-

Fairs which are common in most communities are frequently run by enthusiastic local committees. The effort and the organization required for these events are often underestimated. As their general aim is raising funds, there is also the risk that attendees will spend all their money on these activities and ignore those that are more profitable to the charitable cause. A number of legal requirements must be met by the charitable fund raiser.

8. Varied Events:-

Some events defy categorization. Potatoes, Walnuts, Flowers, roses, Dogs, cow's horses, teddy bears and duck all provide the Focus for an event in the world. The events like Nolan River dog show in VSA Rio Grande valley onion festival, Texas crawfish festivals, Mattupongal in Tamil Nadu, Flower show in Ooty India, are some of the good examples. Each and every event has a purpose, and the theme is generally linked to the purpose.

❖ Conclusion-

It is not possible to single person that, organize big events without sufficient experience. This concept is become more familiar in recent period. Event management became a profession now. Specialized and experienced team could organize big events easily and could save time, money and efforts. Financial and safety risk can be reduce by effective management of event.

❖ References-

1. Dr. Sherry Abraham, Event Management, DIRECTORATE OF DISTANCE EDUCATION, PONDICHERRY UNIVERSITY, ISBN 978-93-81932-25-4
2. sofi.ucla.edu
3. Event management, the annual international NIBS conference, Lahti University of applied sciences, may 21-23, 2014
4. www.irwin.wa.gov.au
5. <http://www.pondiuni.edu.in/sites/default/files/event-mgt-260214.pdf>.

S.B.V.P. Samaj's

**Sahakar Maharshi Bhausaheb Santuji Thorat
College of Arts, Science & Commerce,**

Sangamner - 422605, Dist. Ahmednagar (M.S.), India

INTERNATIONAL CONFERENCE

ON

Recent Trends in Economics, Commerce & Management

February 1 - 2, 2018

Sponsored by

Savitribai Phule Pune University, Pune

Organized by

Department of Economics

Certificate

This is to certify that,

Prof. / Dr. / Miss / Mr. ... Ramesh Mangesh Balkrishna

*has a actively Participated / Delivered a lecture as a Resource Person in the
International Conference. He / She Presented a Paper titled on.....*

Classification of Non Performing Asset.

He / Her Contributions to the Conference proceedings are duly acknowledged.

Dr. Suhas Avhad

Professor & Head, Dept. of Economics
Co-ordinator

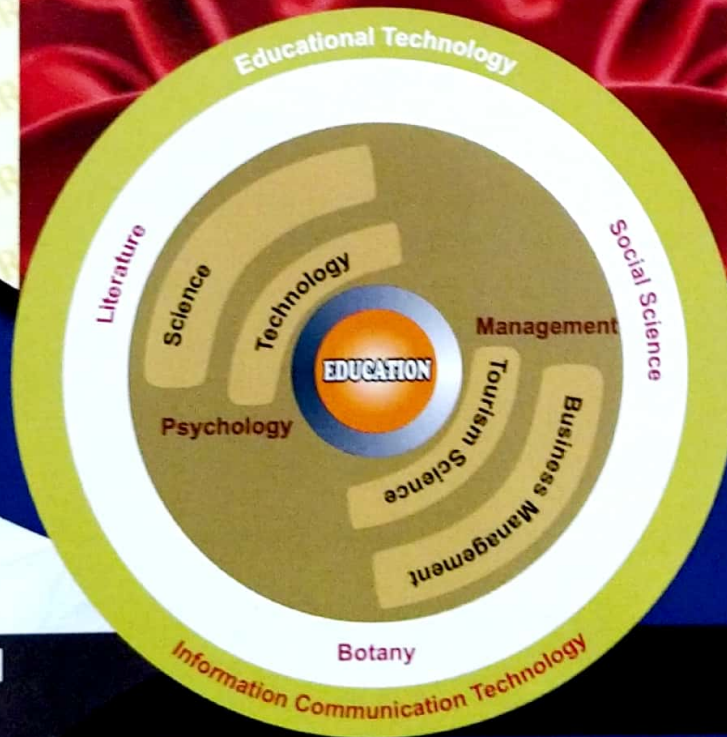
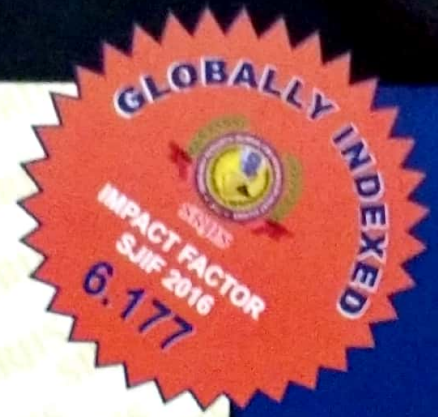
Dr. R. K. Datir
Principal & Convener

UGC Approved Sr. No. 49366

SRJIS

Online ISSN -2278-8808
Printed ISSN- 2349-4766

**An International
Peer Reviewed**

**Referred
Quarterly**

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

OCT-DEC, 2017. VOL. 6, ISSUE -34

EDITOR IN CHIEF : YASHPAL D. NETRAGAONKAR, Ph.D.

4

-
- 211 **MAKE IN INDIA**
Dr. A. B. Hase (956-958)
- 212 **HUMAN DEVELOPMENT INDEX – FACT, ISSUES & CHALLENGES IN INDIA**
Dr. Vishal B. Pawase (959-963)
- 213 **INFORMAL LABOUR MARKET IN INDIA**
Dr. S. K. Pagar (964-966)
- 214 **E-MARKETING: A NEW AGE MEDIA**
Dr. KalamkarRajendraParvati (967-968)
- 215 **ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE OF INDIAN PRIVATE SECTOR
COMMERCIAL BANKS**
Prof.Thorat Ganesh Ambadas (969-971)
- 216 **BASIC CONCEPTS, OBJECTIVES, CHALLENGES AND BENEFITS OF GOODS AND
SERVICE TAX IN INDIA**
Dr. S. G.Vaidya & Prof. Sayyed S. B. (972-973)
- 217 **IMPACT OF GOODS AND SERVICE TAX ON AGRICULTURAL SECTOR IN INDIA**
Dr. Ganesh Raosaheb Patil (974-977)
- 218 **A STUDY OF COTTAGE INDUSTRIES AND NON AGRICULTURAL BUSINESS IN
INDIA**
Mr. Sandip Shinde & Dr. Sambhaji Gopala Shinde (978-980)
- 219 **CURRENT STATUS OF SHG- BANK LINKAGE PROGRAMME IN INDIA**
Dr Ashalata Deoram Sonawane (981-986)
- 220 **EMERGING TRENDS IN GOLD JEWELLERY INDUSTRY IN INDIA**
Dr. Ramesh J. Sardar & Jain Aarti Kantilal (987-990)
- 221 **E-COMMERCE: SOCIAL & ECONOMICAL IMPACT OF E-COMMERCE**
Dr. Gadhe Dattatray Punjaji (991-996)
- 222 **CLASSIFICATION OF NON PERFORMING ASSET**
Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna (997-999)
- 223 **THE ROTATING SAVINGS AND CREDIT ASSOCIATIONS (ROSCAS): AN
ALTERNATE OF FINANCING**
Prof. Yogesh L. Bharaskar (1000-1003)
- 224 **GOODS AND SERVICE TAX - THE TAXATION AND ITS IMPACT ON INDIAN
ECONOMY**
Prof. Shreeneek R. Achaliya (1004-1007)
- 225 **A STUDY OF CROPPING PATTERN IN INDIA**
Jayshree Singar (1008-1010)
-

Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna (997-999)

CLASSIFICATION OF NON PERFORMING ASSET

Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna (*Assistant Professor*)

New Arts Commerce and Science College, Shevgaon.

Introduction:-

The word Bank is derived from the Italian "Banca" which is derived from German language and means "bench". The term "Bankrupt" and broke are similarly derived from banca rotta, which refers to an out of business bank, having its bench physically broken. Moneylender in Northern Italy originally did business in open areas or big open rooms. With each lender working from his own bench or table. Non Performing Asset means an asset or account of borrower, which has been classified by a Bank or financial institution as sub-standard, doubtful or loss asset, in accordance with the directions or guidelines relating to asset classification issued by RBI.

Definition: Banking as defined in the section 5 (b) of the banking regulation act, 1949 is the business of "Accepting deposits of money from the public for the purpose of lending or Investment"

A NPA shall be an advance where "Interest and / or installment of principal remain overdue for more than 90 days in respect of term loan /overdraft /cash credit etc"

HISTORY OF NPA

Bank's show there profit before making proper provision on Bank loan.

NPA concept was introduced by NARASIMHAM COMMITTEE in 1973 they recommended non-performing asset. Norms to all national. Co-operative Bank's & all Banks'. The committee on financial system under the chairmanship of Shri. M.NARSIMHAM (Narsimham committee) has examined the above issues, recommended that a policy of income recognition should be objective, and based on record of recovery rather than on any subjective considerations. Likewise, the classification of assets has to be done on the basis of objective criteria, which would ensure a uniform and consistent application of norms. As regards the provisioning requirements, the committee has recommended that provisions should be made on the basis of classification of assets into four different categories.

The committee recommendations have been examined by the reserve Bank of India in regard to their implementation by commercial Bank's and appropriate orders gave already been issued.

We shall be glad if you will kindly ensure that necessary provisions against substandard assets doubtful assets and loss assets as per the instructions given in the enclosed memorandum are reflected in the profit and loss account and balance sheet from the current accounting year ending 31 march 1993 and onwards. As a preliminary exercise to this work, you may start classification of the assets and ascertain provisioning immediately.

What is a NPA (Non Performing Asset): Action for enforcement of security interest can be initiated only if the secured asset is classified as Non Performing Asset. An amount due under any credit facility is treated as "past due" when it has not been paid within 30 days from the due date. Due to the improvement in the payment and settlement systems, recovery climate, up gradation of technology in the banking system, etc., it was decided to dispense with 'past due' concept, with effect from March 31, 2001. Accordingly, as from that date, a Non performing asset (NPA) shall be an advance where

- interest and /or installment of principal remain overdue for a period of more than 180 days in respect of a Term Loan,
- the account remains 'out of order' for a period of more than 180 days, in respect of an overdraft/cash Credit(OD/CC),

- the bill remains overdue for a period of more than 180 days in the case of bills purchased and discounted,
- interest and/ or installment of principal remains overdue for two harvest seasons but for a period not exceeding two half years in the case of an advance granted for agricultural purpose, and
- Any amount to be received remains overdue for a period of more than 180 days in respect of other accounts.

EFFECT OF NPA CLASSIFICATION

- 1) If an advance becomes NPA as at the close of any year, interest accrued and credited in Income Account in the corresponding previous year should be reversed / fully provided for
- 2) Similar treatment for Govt. guaranteed advances unless actually realized.
- 3) Also applicable for accrued fees / commission, if uncollected.

ASSET CLASSIFICATION: The committee has recommended that for the purpose of making provisions for bad and doubtful debts, loans and advances of the Bank's should be classified into the following broad groups viz.

1) STANDARD ASSET: It is not a non-performing asset (NPA). It does not disclose any problems and which does not carry more than normal risk attached to the business.

In short, standard assets are,

- Do not disclose any problem
- Do not carry more than normal risk
- Are not NPAs.

2) SUB- STANDARD ASSET: It is an asset which has remained as NPA for a period not exceeding two years. In such cases, the current net worth of the borrower/guarantor or the current market value of the security charged is not enough to ensure recovery of the dues to the Bank in fall. In other words, such an asset will have well defined credit weaknesses that jeopardize the liquidations of the debt and are characterized by the distinct possibility that the Bank will sustain some loss, if deficiencies are not corrected. In the case of Term Loans, where installments are overdues for period exceeding one year should be treated as Sub standard. An account where the terms of the loan agreement regarding interest and principle have been renegotiated or rescheduled after commencement of production, should be classified as sub standard and should remain in such category for at least two year of satisfactory performance under the renegotiated or rescheduled terms. In other words, the classification of an asset should be upgraded merely as a result of rescheduling, unless there is satisfactory compliance of the above condition.

In short, Sub-Standard Assets are

- NPA for less than or equal to 12 months
- Current net worth of borrower ort guarantor or current market value of security is not adequate to ensure recovery of dues in full

3) DOUBTFUL ASSET

An asset, which has remained non-performing asset for a period exceeding two years, will be treated as a doubtful asset.

In the case of term loan, these where installments or principal have remained overdue for a period exceeding two years should be treated as doubtful. As in the case of sub- standard assets, rescheduling of the overdue loan does not entitle a Bank to upgrade the quality of the loan/advances automatically A loan classified as doubtful has all the weaknesses inherent in that classified as sub-standard with the added characteristics that the weaknesses the collection or liquidation in full, on the basis of currently known facts, conditions and values, highly questionable and improbable.

In short, Doubtful Assets are

- Up to 1 year
- Above 1 year & Up to 3 years.
- Above 3 years.

4) **LOSS ASSETS:** A loss asset is one where the loss has been identified by the Bank or by internal or external auditors or by the Co-operation Department or by the Reserve Bank of India inspection but the amount has not been written off, wholly or partly. In other words, such an asset is considered uncollectible and its continuance as a bankable asset is not warranted although there may be some salvage or recovery value.

In short, Loss Assets is Loss identified by Bank or by auditor or RBI but not written off, wholly or partially.

Reference:-

- *Dr.Prof.Murari.P.Sharma, "Study of Risk Management In Banking Sector", Dr. BabasahebAmbedkarMarathawada University Library Aurangabad 2005*
- *NPA Circular of RBI dated 9th February, 1993 (Memorandum) provided by "The Ahmednagar Merchant's co-operative Bank Ltd."*
- *www.Wikipediya.com*

LATE ABASAHEB KAKADE ARTS COLLEGE

Bodhegaon, Tal. - Shevgaon, Dist - Ahmednagar - 414 503

(Affiliated to Savitribai Phule Pune University, Pune)

(NAAC Accredited 'B' Grade)

ID No. PU / A / N / A / 054/1997

College Code : 369, Center Code - 127

Dr.M.K. Fasale

M.A,B.Ed,Ph.D.
Principal

Adv.Vidyadhar Kakade
Secretary

Ph./ Fax 02429-240494

E-mail :- akakadecollege@gmail.com

Ref. No. / 20 -20

Date 24.09.2018

- Gratitude -

To,

*Asst. Prof. Mangesh Rahinj,
New Arts, Com. & Sci. College Shevgaon,
Tal-Shevgaon, Dist. Ahmednagar.*

Respected Sir,

We are very much grateful to you for coming to our college by honoring the invitation and delivering a lecture as a Recourse Person on "Concepts on Money & Savings" under Dr. R.M. Jaykar Employability Skill Program on 24/09/2018 in our college.

Thanking you.....

Yours Truly

Principal

*Late Abasaheb Kakade Arts College
Bodhegaon, Tal. Shevgaon, Dist. Ahmednagar*

Anjuman Khairul Islam's
**POONA COLLEGE
OF ARTS, SCIENCE & COMMERCE**

Camp, Pune-411001

Department of Commerce
(Post Graduate and Research Centre)

Sponsored Under
Quality Improvement Program (QIP)
Savitribai Phule Pune University (SSPU), Pune

International Conference on

**"New Trends in Commerce,
Economics, Banking, Cooperation,
Management, Computer Science, IT &
Environment"**

8th and 9th February 2019

C e r t i f i c a t e

This is to certify that

Prof./Dr./Mr./Mrs./Ms. Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna

of Assistant Professor, New Arts Commerce and Science College, Shevgaon.

has actively participated /Presented a Paper entitled

Basics of online Trading in Share Marketing

in International Conference on "New Trends in Commerce, Economics Banking, Cooperation, Management, Computer Science, IT & Environment", organised by Department of Commerce-PG & Research Centre held on 8th and 9th February, 2019.

Ms Wafiya Wadasadawala
Conference Co-coordinator

Ms. Nasrin P. Khan
Conference Coordinator

Dr. Abbas Lokhandwala
HOD & Conference Secretary

Dr. Aftab Anwar Shaikh
Principal & Conference Chairman

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

VOLUME - VIII, ISSUE - I
JANUARY - MARCH - 2019
PART - IV
IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
WWW.SJIFACTOR.COM

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF PART - IV

S. No.	Title & Author	Page No.
9	Transport Management in Shimla - Perception of Tourists Dr. Arvind D. Jahagirdar	69-78
10	Compilers and Translator Miss. Pooja S. Khot	79-86
11	The Importance of Business Ethics Dr. Rahul N. Dhumal	87-92
12	Role of Tour Guides on Promotion of Tourism Industry & their Professional Satisfaction: A Case Study of Bagalkot & Vijayapur Districts Mallikarjun M. Maradi Dr. R. M. Patil	93-105
13	A Study of Impact of Employees on Innovation (With Special Reference to Food Processing Industry) Sujata Deshmukh	106-112
14	Forensic Accounting in India - An Overview Prof. Piyush. M. Modi	113-117
15	An Empirical Study of India's Export Dr. Samadhan K. Patil	118-123
16	Basics of online Trading in Share Marketing Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna	124-127
17	A Study of Barriers in Implementation of Public Private Partnership Road Projects in Western Maharashtra Lavakush Singh	128-141
18	A Critical Study of Trends Analysis of India Foreign Trade Ameena Sabooni	142-150

16. Basics of online Trading in Share Marketing

Prof. Rahinj Mangesh Balkrishna

Assistant Professor, New Arts Commerce and Science College, Shevgaon.

I. Introduction

In India there are two main stock exchanges of India. The first stock exchange is Bombay Stock Exchange (BSE) and National Stock Exchange (NSE).

There are two share indices namely SENSEX and NIFTY which reflect the overall market sentiments. SENSEX is SENSitive + indEX, which was introduced by BSE on 1/1/1986. SENSEX is determined from 30 stocks. They are the stocks of well-established and financially sound companies from the main sector.

In that BSE was established in 1875 as 'The Native Share and Association' and has evolved over the years into its present status as the premier stock exchange in the country. It may be noted that BSE is the oldest stock exchange in Asia, even older than the Tokyo Stock Exchange, which was founded in 1878. BSE is the 10th largest stock exchange in the world. Mr. S. Ravi (Chairman) and Ashishkumar Chauhan (MD & CEO) of BSE.

The National Stock Exchange of India Ltd. (NSE) is the leading stock exchange in India and the second largest in the world by nos. of trades in equity shares from January to June 2018, according to World Federation of Exchanges (WFE) report.

NSE launched electronic screen-based trading in 1994, derivatives trading (in the form of index futures) and internet trading in 2000, which were each the first of its kind in India.

NSE has a fully-integrated business model comprising our exchange listings, trading services, clearing and settlement services, indices, market data feeds, technology solutions and financial education offerings. NSE also oversees compliance by trading and clearing members and listed companies with the rules and regulations of the exchange.

Mr. Ashok Chawla is the Chairman of the Board of Directors of NSE and Mr. Vikram Limaye is the Managing Director and CEO of NSE.

II. Objectives

- i) To know about the BSE and NSE.
- ii) To know about the Basics concept of share market.
- iii) To know about the Process of online trading.

III. Methodology

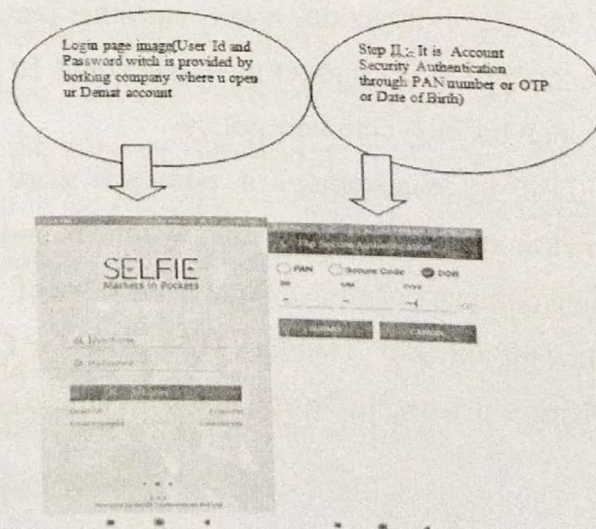
This paper has solicited the information from secondary data. It consists of reference books and journals ,application and websites etc.

IV. Basics Concept of Shares Market

- 1) **DEMAT Account:-** Dematerialized account number is compulsaery for all transactions to enable electronic settlements of trades to take place. Every shareholder will have a Dematerialized account for the purpose of transaction. The account will open in broker company, or selected nationalized bank.Ex. Geojcet Financial Ltd,SBI, Sharekhan
- 2) **Trade:-**Trade in stock markets means the transfer (in exchange for money) of a stock or security from a seller to a buyer.
- 3) **Shere:-**Capital is divided in small unit is called share.
- 4) **Bid Price:-** It means Purchase Price of share.
- 5) **Ask Price :-** It means Sell Price of share.
- 6) **Bull Market :-** A bull market is the condition of a financial market of a group of securities in which prices are rising or are expected to rise
- 7) **Bear market:-** A bear market is a condition in which securities prices fall 20 percent or more from recent highs amid widespread pessimism and negative investor sentiment.
- 8) **BTST Trade:-** Buy today and sell tommaro trader can purchase share today and sell tommarro (in that treading broker give credit to customer/ client for purchasing power more than cash limit like overdraft facility for five days in between client setteled the particular transaction.) and vice varsa for STBT Trading ie sell share today and buy tommarro.
- 9) **Intraday Trade:-** Intraday transaction means customer purchase share and sell share at same day before 3.00pm in that broker give cash credit 10 times of your cash value its variabledepend upon broking company policy.
- 10) **Cash Trade :-** In Cash trade customer can purchase share value how much cash he have not more than cash value , and he has not any time bound for sell of these shares .
- 11) **Brokerage :-** broking company charge brokerage on value of transation like 0.03 paise on Transaction value for Intraday Trading , 0.30 paise for Cash or BTST or STBT Trading .Broking charges is variable depend upon broking company policy.

V. Process of Online Trading

- **Step-1:** Those investors interested in doing the trading over internet system, that is, NEAT-ISX, should approach the brokers and register with the Stock Broker.
- **Step-2:** After registration, the broker will provide to them a login name, password and a personal identification number (PIN).
- **Step-3:** Actual placement of an order. An order can then be placed by using the place order window as under:
 - 1) First by entering the symbol and series of stock and other parameters such as quantity and price of the scrip on the place order window.
 - 2) Second, fill in the symbol, series and the default quantity.
- **Step-4:** Thus, the investor has to review the order placed by clicking the review option. He may also re-set to clear the values.
- **Step-5:** After the review has been satisfactory; the order has to be sent by clicking on the send option.
- **Step-6:** The investor will receive an "Order Confirmation" message along with the order number and the value of the order.
- **Step-7:** In case the order is rejected by the Broker or the Stock Exchange for certain reasons such as invalid price limit, an appropriate message will appear at the bottom of the screen. At present, a time lag of about ten seconds is there in executing the trade.
- **Step-8:** It is regarding charging payment, for which there are different modes. Some brokers will take some advance payment from the investors and will fix their trading limits. When the trade is executed, the broker will ask the investor for transfer of funds by the investor to his account.

Watchlist :- In that page we can add company symbol which we would be like to observe company share price . it include LT price means Last Trade Price.

Portfolio :- It shows which shares we have purchase.

Symbol	Price	LT Price
GLDBOFFS	13.10	13.10
ONGC	143.95	141.50
BEAL	84.30	82.75
MARUTI	7014.45	7040.00
HDFC	1542.15	1542.00
HDFCBANK	2121.55	2121.55
HINDUNILVR	1784.59	1780.00
SANKARODA	112.55	112.55
DLXL	304.80	332.40
SUNPHARMA	430.00	422.58
JSLJALEOS	61.55	60.50
TATAPOWER	75.75	74.00

Symbol	Qty	Market Price	Market Value
HDFC	1400	22.00	30800.00
IDEA	1000	34.00	34000.00
JSLJALEOS	100	60.50	6050.00
SULLON	2000	5.10	10200.00

IX. References

A) Websites

- 1) www.wikipedia.com
- 2) www.investopedia.com
- 3) www.nseindia.com

B) Selfee Application

- Geojit technologies pvt.ltd.

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शैक्षिक पत्रिका

विद्यावाणी

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

विशेषांक, फेब्रुवारी २०१८

स्वावलंबी शिक्षा यही हमारा ब्रीद-कर्मवीर

रयत शिक्षण संस्था संचलित

महाराजा जिवाजीराव शिंदे महाविद्यालय

श्रीगोंदा, जिला-अहमदनगर (महाराष्ट्र) पिन ४१३७०१

Accredited At B+Grade by NAAC (CGPA:293)

हिंदी एवं मराठी विभाग

एवं

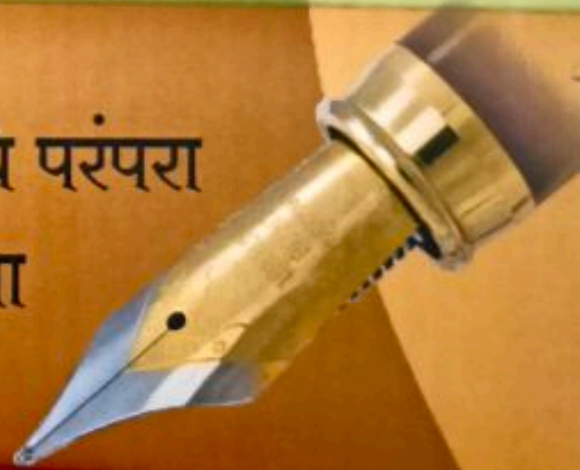
सावित्रीबाई फुले पुणे विश्वविद्यालय, पुणे

नियोजन व विकास विभाग के संयुक्त तत्वावधान में आयोजित

द्वि दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी

हिंदी एवं मराठी संत साहित्य परंपरा

और उसकी उपादेयता

प्रा.डॉ. राजेंद्र ठाकरे

मराठी विभागाध्यक्ष

डॉ. योगिता रांधवणे

संयोजक, मराठी विभाग

प्रा. नारायण हिरडे

हिंदी विभागाध्यक्ष

प्रा. देवेंद्र बहिरम

समन्वयक, हिंदी विभाग

20.	संत साहित्य स्वरूप व परंपरा प्रा.डॉ.शेते देविदास मल्हारी,	90
21.	मराठी संत साहित्य परंपरा व स्वरूप श्री. डॉ. अनिल बांगर	98
22.	संत तुकारामांच्या अभंगातील सामाजिक उपदेशात्मक विचार प्रा.डॉ.अशोक शिंदे	105
23.	संत साहित्यातील ज्ञानेश्वरांचे योगदान प्रा. डॉ. हनुमंत भवारी	110
24.	'मराठी संत साहित्यातील भक्तीस्वरूप' प्रा. डॉ. ज्योती सुबराव माने	113
25.	मराठी संतसाहित्याची परंपरा व स्वरूप प्रा.डॉ. मालुंजकर मच्छिंद्र केरुजी	119
26.	"मराठी व हिंदी संत साहित्याचा तुलनात्मक अभ्यास" श्री.संदीप उल्हाळकर, डॉ.राजेंद्र ठाकरे*	123
27.	संत साहित्यातील आत्मचरित्रपर लेखन प्रा. उत्तरेश्वर ज्ञा. सुरवसे	132
28.	संत तुकारामांच्या साहित्यातील विचार अनिल मोतीलाल वळवी, ता.जि. सातारा	137
29.	समाज प्रबोधनकार तुकाराम दया जेठे	142
30.	मराठी संत साहित्य परंपरा व स्वरूप प्रा.डॉ. राजेंद्र ठाकरे	146
31.	संत तुकारामा महाराजांची कीर्तनभक्ती डॉ. अनिता सदाशिव आढाव	157
32.	संत ज्ञानेश्वरांच्या अभंगवाणीतील प्रतिमा आणि भावना डॉ. प्रकाश सूर्यवंशी	164
33.	समाज परिवर्तनातील संतांचे योगदान डॉ. सुधाकर शेलार	169
34.	संत चळवळ आणि साहित्य डॉ. वसंत सीताराम शेकडे	172
35.	मराठी संत साहित्यातील सौंदर्यविचार डॉ. प्रकाश नामदेवरव हिवराळे	193
36.	संत साहित्यातील विविध विचार प्रा.डॉ. प्रतिभा शंकर घाग	199
37.	तुका झालासे कळस ! प्रा.डॉ. राजेंद्र ठाकरे — श्री संदीप युवराज मोटे	202
38.	संत ज्ञानेश्वर : शिक्षणविषयक विचार कु. सारिका संतराम पाचरणे	209
39.	मराठी व संत साहित्याचा तुलनात्मक अभ्यास	217

३१

संत तुकाराम महाराजांची कीर्तनभक्ति

डॉ. अनिता सदाशिव आढाव

न्यू आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, शेवगाव
ता. शेवगाव जि. अ. नगर
मो. नं. ७५८८१६८८२१

❖ प्रास्ताविक :-

महाराष्ट्राची ओळखच संताची आणि वीरांची भूमी अशी आहे. संतांनीच भागवत धर्माची पताका भारतभर फडकविली आहे. संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत एकनाथ, संत तुकाराम इ. संतांनी भागवत धर्म समाजामध्ये रुजविला, त्याचा प्रसार केला. ह्याचे रहस्य आहे संतांच्या भक्तियोगात. भक्तीच्या जोरावरच वारकरी संप्रदायाला 'भागवत धर्म' संबोधले आहे. या भागवत धर्मातील भक्तीगंगेचे उगमस्थान 'श्रीविठ्ठल' आहे. श्रीविठ्ठल हेच संतांच्या प्रतिभेचे स्फूर्तिस्थान होय. संत तुकाराम महाराजांच्या जीवनाचे प्रयोजनही श्रीविठ्ठल हेच होते. श्रीविठ्ठल हाच त्यांच्या गाथेचा आत्मा आहे. संत तुकारामांचे विचारचक्र विठ्ठलाभोवती फिरते, मात्र हे विचारचक्र फिरण्यासाठी तत्कालीन परिस्थितीही तेवढीच कारणीभूत होती. सर्वसामान्य माणसाप्रमाणे त्यांच्याही जीवनाची सुरुवात झाली होती. घरामध्ये महाजनकी, सावकारी, शेतीवाडी, वाण्याचा व्यवसाय होता. घरामध्ये मंदिरामध्ये भजन, पूजन, कीर्तन चालूच होते. सुखाचा संसार चालू असतानाच नियतीच्या मनात काही वेगळेच भरले आणि चहुवाजुंनी संकटांची मालिकाच सुरु झाली. आई-वडीलांचे निधन, थोरला भाऊ सावजीचे घर सोडून जाणे, इ.स. १६२९-३० चा महाभयानक दुष्काळ, त्यातच पहिली पत्नी व मुलाचे निधन, अन्नान्न दशा, सावकारी बुडणे, महाजनकी जाणे या संकट मालिकेमुळे संत तुकारामाच्या आयुष्याची सारी घडीच विस्कटली, मग त्यांनी प्राप्त परिस्थितीचे चिंतन करायला सुरुवात केली. एवढी सर्व संकटे आपल्यावरच का कोसळली? यामुळे आपली मनःशांती भंग पावली. हे सर्व कशामुळे घडले? या प्रश्नांची उत्तरे शोधण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. घरातील आठ पिढ्यांच्या विठ्ठलभक्तीचे संस्कार त्यांच्यावर होते. मग आपोआपच आपल्या प्रश्नांची उत्तरे त्यांनी देवाकडे मागितली. भंडारा, भामनाथ डोंगरावर जाऊन देवाचा धावा केला. देव शोधायला सुरुवात केली.

“तुका म्हणे यांचा संग नव्हें भला / शोधीत विठ्ठला जाऊ आता //”

जगाला विठ्ठलरूपी करण्यासाठी त्यांनी भक्तीचा डोंगोरा पिटायला सुरुवात केली. त्यांनी केलेली भक्ती ही केवळ अध्यात्मिक स्वरूपाची नसून सामाजिक परिवर्तनाचे मुख्य सूत्र आहे. सर्वांना उपयोगी

पडणारे आणि सर्वांना शक्य असणारे भक्ती हे साधन सर्वत्र उपलब्ध आहे. भक्तीच्या डोंगोरा पिटण्यासाठी त्यांनी कीर्तनासारखे प्रभावी लोकमाध्यम वापरले.

❖ कीर्तनभक्ति:-

कीर्तन भक्तीचा समाट म्हणून संत तुकारामांकडे पाहिले जाते. नारदापासून सुरु झालेल्या कीर्तनाने आजच्या विश्व युगापर्यंत समाजप्रबोधनाचे महत्त्वपूर्ण कार्य केले आहे. नवविधा भक्तीतील कीर्तनभक्ति ही नारदांची आहे. म्हणून कीर्तनाचे जनक नारदांना मानले जाते. पुरातन काळामध्ये नारदांनी समाज जागृतीसाठी कीर्तनाचा उपयोग केला होता. तर मध्ययुगीन काळातही संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत एकनाथ यांनी झोपी गेलेल्या समाजाला जागे करण्यासाठी कीर्तनाचा वापर केला. समाजाचा मनोरंजनाकडे वाढता कल लक्षात घेऊन संत तुकारामांनी कीर्तन ही एक भक्ती आहे, हे कीर्तनातूनच समाजास सांगितले. "मनुष्य जीवनात धर्म-नितीची जीवन मूल्ये जोपासणे हे श्रेष्ठ, पवित्र, आवश्यक आणि आद्य कर्तव्य आहे. देवीसंपदा आखिल मानव समाजात सदाची नांदावी म्हणून साधुसंतांनी 'या रे या रे लहान धोर / याती भलते नर नारी //'^१ असे जाहीर बोलावणे करून या कीर्तन संस्थेचा अंगीकार करून ते कार्यही प्रत्यक्षात अवतरविले, हे सदाच धितनीय आहे."^२ संत तुकारामांनीही कीर्तनभक्तीतून समाज एकत्र केला. म्हणूनच आजही कीर्तनकार अधिक विवेचनासाठी संत तुकारामांचे अभंग वापरतात. किंबहुना कीर्तनाच्या माध्यमातूनच समाजात ईश्वरभाव, सद् विचार, सत्यप्रियता, सदाचरण, धर्मनिष्ठा यांची जोपासना करता येते. कीर्तनातूनच समाजाचा उद्वार आणि आत्मोद्धारही करता येतो.

कीर्तन म्हणजे काय ? हे सांगताना किसन महाराज साखरे म्हणतात की, "सत्कृती अगर सद्गुण, अगर सद्बोध या विषयी सान्या विश्वांत, मानवी मनात जी सद्भावना निर्माण होते आणि सद्भावनेचा एक अटळ परिणाम म्हणून, त्याचे विषयी सद्गुणत्वाच्या निमित्ताने समाज हृदयात जी निरंतर प्रशंसा चाललेली असते. त्यास कीर्तन असे म्हणतात. सत्कृती असेही म्हणतात."^३ कीर्तन हे मानवी जीवनात मनःशांती व सुख समाधान देणारे निश्चित प्रभावी साधन आहे. आजच्या विश्व युगाचा विचार केला तर मानवी जीवन पूर्णपणे अशांत झाले आहे. म्हणूनच या भावावलेल्या जीवाला मनःशांती मिळविण्यासाठी त्यांची धावपळ थांबविण्यासाठी कीर्तनासारखा दुसरा सर्वोत्तम मार्ग नाही. याविषयीच संत तुकाराम महाराज म्हणतात की,

"सांघे वर्म आम्हा सांगितले संती / टाळ विंडी हाती घेऊनि नाचा // १ //

समाधीचे सुख सांडा ओवाळून / ऐसे हे कीर्तनी नद्वारस // २ //

पुठती घडे चढतें सेवन आगळे / भक्तीभाष्यबळे निर्भरता // ३ //

उपजोचि नये संदेह चिन्तासी | मुक्ती चारी दासी हरिदासांच्या || ४ ||

तुका म्हणे मन पावोनि विश्रांती | विविध नासती ताप क्षणे || ५ || (शा.गा.१३००)”

टाळ व दिंडीच्या गजरामध्ये हरिभक्ती करण्याचे सोपे यर्म संतांनीच सांगितले आहे. कीर्तनातील ब्रह्मारस पुन्हा-पुन्हा सेवन करण्यास मिळतो. संत तुकाराम महाराज म्हणतात त्याप्रमाणे विठ्ठलाच्या कीर्तनाने मनाला विश्रांती मिळते आणि जीवनाचे त्रिविध ताप नष्ट होतात. त्यांना सांगायचे आहे की, कीर्तनभक्तीचे सुख हे इतर सर्व सुखापेक्षा श्रेष्ठ आहे. यातूनच विठ्ठलाच्या जवळ जाण्याचा सोपा मार्गही लक्षात येतो. पण आजच्या विज्ञानाचा नगरी वारा लागलेल्या माणसांना हरीकीर्तनाचे सुख कळत नाही. कीर्तन हेच अंतरंगशुद्धीचे एक महत्त्वाचे साधन आहे. म्हणूनच हरीकीर्तनामुळे अनेक दोष नष्ट होतात व नाना प्रकारची विघ्नेही पळ काढतात. देव, भक्त आणि हरीनाम असा त्रिवेणी संगम कीर्तनामधून होत असतो. कीर्तन भक्ती अत्यंत महत्त्वाची असण्याची कारणे सांगताना ते म्हणतात.

“कीर्तन चांग कीर्तन चांग | होय अंग हरिरूप || १ ||

प्रेमाळंदे नाचे डोले | हरपला देहभाव || २ ||

एकदेशी जीवकळा | हा सकळा सोपरा || ३ ||

तुका म्हणे उरला देव | गेला भेव त्याकाळें || ४ || (शा.गा.१४०४)”

हरीकीर्तन फारच चांगले आहे. या कीर्तनामुळे देह हरिरूप होतो. हरीभक्त कीर्तनामुळे देहभान हरपून हरीशीच एकरूप होतो. तुकाराम महाराज म्हणतात. त्याप्रमाणे फक्त देवच उरतो आणि जीवनाचे भय पळून जाते. यावरून कीर्तन भक्तीमध्ये मानवी जीवन हरिरूप होण्याची फार मोठी शक्ती एकवटलेली आहे. या विज्ञानयुगामध्येही कीर्तनासारख्या सोप्या साधनाने ईश्वरप्राप्ती होते.

कीर्तनामधून ईश्वराचा महिमा वर्णन करावयाचा असतो, यावरूनच कीर्तनाचे १. नामसकीर्तन २. लीला संकीर्तन ३. गुणसंकीर्तन असे तीन प्रकार पडतात. प्रकाश महाराज मुळे गोंदीकर म्हणतात, “मुळात कीर्तन हा शब्द कीर्ती या शब्दाने तयार झाला आहे. ज्यामध्ये ईश्वराची कीर्ती गायली जाते. ते कीर्तन ‘कीर्तयते इति कीर्तन’ कीर्तीमध्ये नाम, गुण आणि लीला यांच्या समावेशाशिवाय कीर्ती सांगता किंवा गाता येतच नाही. कीर्ती म्हणजे अद्वितीय महिमा मोठेपणा. असा महिमा किंवा मोठेपणा पुन्हा इतर कुणाधिही नसणे याचेच नांव कीर्ती”^{२३} यावरून गुण, लीला, नाम, यांच्या सहाय्याने ईश्वराची कीर्ती किंवा मोठेपणा वर्णन करणे म्हणजेच कीर्तन होय. संत तुकाराम महाराजांनी या तीनही प्रकाराने विठ्ठलाचा महिमा गायला आहे.

❖ नामसंकीर्तन :-

भगवंताच्या सहस्र नामांची माहिती सांगणारे हे कीर्तन आहे. विष्णू, हरी, राम, कृष्ण या नामांचा पुन्हा-पुन्हा नामजप करणे म्हणजेच नामसंकीर्तन होय. परमेश्वराने मानवास अनमोल अशी वाणी दिलेली आहे. त्या वाणीच्या सहाय्याने ईश्वराच्या नामाचे चिंतन करणे म्हणजेच नामसंकीर्तन होय. संत तुकारामांनी नामसंकीर्तनाचे महत्त्व अधिकृतने सांगितले आहे. सगुण भक्तीमध्ये नामसंकीर्तन भक्तीला सर्वात जास्त महत्त्व दिले आहे. कारण इतर भक्तीमध्ये भक्ती करताना दुसऱ्या साधनाची आवश्यकता असते. पण नामजप करताना कशाचीच आवश्यकता नसते, शारीरिक असे विशेष कष्ट लागत नाही, धन, विद्वत्ता याचीही गरज नसते. नामसंकीर्तन भक्ती व्यक्तीला केव्हाही, कोठेही अंतरंगातून करता येते. म्हणूनच विठ्ठलाचे नामसंकीर्तन सर्व भक्तीत श्रेष्ठ आहे. संत तुकाराम महाराज म्हणतात.

“नामसंकीर्तन साधन पें सोपें / जळतील पापें जन्मातरें ॥ १ ॥

न लगे सायास जावे वनांतरा / सुखे यतो घरा नारायण ॥ २ ॥

ठायीचें बैसोनि करा एकचित्त / आवडी अनंत आळवावा ॥ ३ ॥

तुका म्हणे सोपे आहे सर्वाहूनि / शाहाणा तो धणी घेतो येथे ॥ ४ ॥ (शा.गा.२४५८)”

नामसंकीर्तन भक्तीमुळे जन्मोजन्मीची पापे जळतात. शिवाय इतर सर्व साधनापेक्षा सोपा मार्ग म्हणजे नामभक्ती होय. यासाठी कुठलेही सायास करण्याची गरजच नाही. नामसंकीर्तन भक्तीतच समाधान प्राप्त करून देण्याचे सामर्थ्य आहे.

‘तुका म्हणे सुख समाधि हरिकथा / नेणे भव व्यथा गाईल तो ॥’

हरीकथा गाईल तो सुख-समाधानी होईल त्यास अनायासाने सुखाची प्रतीती होईल. ‘नामसंकीर्तन’ करण्यासाठी इच्छा नसेल तरच मानवाकडून ते घडणार नाही. विठ्ठल प्राप्तीसाठीचा नामसंकीर्तनाचा महिमा सर्वांसाठी सोपा आहे. त्यामुळे मनातील अशांतता नष्ट होऊन मन स्थिर होते. शुद्ध होते, म्हणूनच संत तुकाराम महाराज म्हणतात की,

‘मुखी नाम हाती मोक्ष / ऐसी साक्ष बहुतांसी ’(शा.गा.२२२५)

नामसंकीर्तन भक्तीच्या जोरावरच त्यांनी भक्तीमार्गाचा प्रचार केला.

❖ लिलासंकीर्तन :-

लिलासंकीर्तनामध्ये भगवंताच्या लिलांचे वर्णन करावयाचे असते. भगवंताच्या नामाचे महत्त्व पटण्याकरता नामजपाचे महत्त्व समजण्यासाठी आणि ईश्वराचे नाम सतत स्मरणात राहण्यासाठी या लिला संकीर्तनाची व्यवस्था केलेली आहे. किसन महाराज साखरे म्हणतात, “परमेश्वराने साधुरक्षण दुष्टनिर्दलन आणि धर्म संस्थापनेसाठी एकानेक अवतार धारण करून जी दिव्य अलौकिक ‘चरित्रे’ केली. त्याचे जे कीर्तन म्हणजे सम्यक-वर्णन-कथन ते लीलासंकीर्तन होय.”^४ म्हणजेच भगवंतांने राम, कृष्ण आदी अवतारांमध्ये ज्या अनेकविध लीला केल्या आहेत. त्या लिलांचे वर्णन या लिला संकीर्तनामध्ये करावयाचे असते लिलांच्या वर्णनामुळे नाम महात्म्य पटते. संत तुकाराम महाराजांनी बालकीडेचे अभंग, गौळणी, रूपके, रामचरित्र, श्रीकृष्णलिला महात्म्य अशा अनेक अभंगांमधून भगवंतांच्या लिलांचे वर्णन केले आहे. भक्तासाठी देवाने घेतलेले रूप वर्णन करताना तुकाराम महाराज म्हणतात.

“देखिलासि माती खातां / दाव्याने बांधीमाता ॥ १ ॥

जाळी घेऊनि कांबळी काठी / गाई वळी वेणु पाठी ॥ धु ॥

मोठे भावार्थाचे बळ / देव थांबे पाठोपाठी ॥ ३ ॥ (शां.गा.२२२)”

यशोदा मातेने श्रीकृष्णाला माती खाताना पाहिले म्हणून ती त्याला दाव्याने बांधून टाकते. पण दुसरीकडे श्रीकृष्ण जाळी, कांबळी, काठी, वासरी घेऊन गाईचे राखण करतो. खरोखराच भक्ती भावाचे बळ एवढे मोठे आहे की, भगवान श्रीकृष्ण यशोदेमातेसाठी बाळ झाले. म्हणजेच भक्तासाठी देव त्यांच्यामागे धावत येतो. लिला ऐकताना, कीर्तन करताना भगवंतांच्या प्राप्तीसाठी वनात जाण्याची, कठोर तपश्चर्या करण्याची गरज नाही. लिला संकीर्तनामुळे तर भगवंताचे नाम कोणी विसरूच शकत नाही. लिलासंकीर्तन हे नाम महात्म्य चित्तात बिंबवण्यारिता करावयाचे असते. अर्थात संत तुकाराम महाराजांनी सामान्य लोकांना सहज ध्यानात येण्यासाठी, परमेश्वराची सतत आठवण येण्यासाठी लिलासंकीर्तनरुपी भक्ती सांगितलेली आहे.

❖ गुणसंकीर्तन :-

यामध्ये भगवंतांच्या गुणांचे अतीव भक्तीचे केलेले वर्णन, कथन आलेले असते किसन महाराज साखरे म्हणतात. “श्रीहरीच्या यश, श्री औदार्य, ज्ञान, वैराग्य, ऐश्वर्य इत्यादी श्रेष्ठ-श्रेष्ठ गुणांचे-गुणवर्णांचे अतीव भक्तीने अत्यंत-अनुरागसंपन्नतेने वर्णन-कथन करणे. हे श्रीहरीचे गुणसंकीर्तन होय.”^५ गुण

संकीर्तनामुळे मनामध्ये ईश्वरविषयक प्रीती, जिवाळा निर्माण होतो. त्या प्रेमांमुळेच श्रीहरीची भक्ती घडते म्हणूनच संत तुकाराम महाराज म्हणतात,

“हेंचि दान देगा देवा / तुझा विसर न व्हावा ॥ १ ॥

गुण गाईन आवडी / हे चि माझी सर्व जोडी ॥ धु ॥

न लग्ने मुक्ति आणि संपदा / संतसंग देई सदा ॥ ३ ॥ (शां.गा.२३०६)”

हेच दान मला दे की ज्यामुळे देवा मला तुझा कधीच विसर पडणार नाही. प्रपंचामध्ये असतानासुद्धा मला तुझा विसर होणार नाही असे काहीतर कर देवा. यामुळे मी तुझे गुण आवडीने गाईन. यात मलाच लाभ होणार आहे. देवा मला ऐश्वर्य, धन, संपत्ती, मुक्तीसुद्धा नको मला संतसंगति, दे त्यासाठीच मला पुन्हा पुन्हा जन्माला घाल. जेणेकरून मला तुझे गुण गाता येतील. त्यांच्यामते हाच खरा लाभ आहे. की देवाचा कधीच विसर न होता देवाचेच गुण गान गाता येणे. गुणसंकीर्तन करत राहणे होय. त्यांचे मन सतत विठ्ठलाच्या गुणामध्ये रमण्यास तयार होते म्हणूनच ते म्हणतात, ‘वारंवार हा चि न पडावा विसर / वसावे अंतर तुमच्या गुणी /’ त्यांना वाटते की, हे हृदय पळभरही कोठे जाऊ नये. हे हृदय वारंवार विठ्ठलाचे गुणीच वसावे. या लाभाच्या ओढीने ते उतावीळ झाले. त्यांना विठ्ठलभक्ती करताना विठ्ठलाचे नामस्मरण, लिला आणि गुणसंकीर्तन यामध्येच गुंतायला अधिक आवडते त्यांच्या मते श्रीहरीचे कीर्तन करावे आणि मुखाने श्रीहरीचेच गुण गावेत मग मात्र कळिकाळासही जिकण्याचा आत्मविश्वास त्यांना वाटतो.

❖ कीर्तनभक्तीतून समाजकल्याण :-

संत तुकाराम महाराजांनी विठ्ठलाची कीर्तनभक्ती मनापासून केली. सर्व समाजाचे कल्याण व्हावे ही आस त्यांची होती. ती पूर्ण करण्यासाठी सोपे साधन म्हणून त्यांना कीर्तनभक्ती जवळची वाटली. कीर्तन भक्तीमुळेच विठ्ठलभेटीच्या आनंदाचे सुख सहजासहजी प्राप्त होते. हे सोपे वर्म त्यांनी जाणले होते. म्हणूनच ते म्हणतात.

‘कीर्तनाच्या सुखें सुखी होय देव / पंढरीचाराव संगी आहे. ॥ १ ॥

भक्त जाय सदा हरि कीर्ती गात / त्यासेव अनंत हिंडतसे ॥ धु ॥’

पंढरीचा पांडुरंग कीर्तनाच्या सुखाने सुखी होतो. तो कीर्तन करणाऱ्याच्या संगतीला सदा सर्वदा राहतो. भक्त या हरीची कीर्ती गात सर्वत्र जातो. ते म्हणतात हरीला कीर्तनाची जेवढी आवड आहे तेवढी इतर कोणत्याही साधनात नाही. कारण कीर्तनातूनच समाज जागृती, लोककल्याण करता येते. माणसाच्या कल्याणाचा, उधाराचा मार्ग कीर्तनातून सांगता येतो. आज समाज भरकटलेल्या अवस्थेत आहे. पैसा हाच सर्वस्व मानला जातो. त्यामुळे स्वतःची मनःशांती हरवून बसला आहे. अशा समाजाला मार्गावर

आणण्यासाठी, माणूसकीची शिकवण देण्यासाठी, मूल्यांची शिकवण देण्यासाठी कीर्तनासारखे प्रभावी माध्यम सहज वापरता येते. अगदी आजच्या घडीला गरज असलेले पर्यावरण संवर्धन, कन्यारत्न वाचवा अभियान, समाजाची नैतिकता, भ्रष्टाचार, माणसाच्या विकृती यासंबंधीचे प्रबोधन कीर्तनातून प्रभावीपणे करता येते. विज्ञानामुळे माणसाचे शारीरिक दुःख दुर करता येते, मात्र मानसिक दुःख बरे करण्यासाठी कीर्तनातून संत वचनाचे डोस देता येतात. मनाची प्रसन्नता राहण्यासाठी विठ्ठलाची भक्ती महत्त्वाची आहे. मनाची प्रसन्नता, समृद्धता राहण्यासाठी, मनानिर्मलतेसाठी कीर्तनातूनच जागृती होते. याशिवाय समाजाला एकत्र बांधण्याची ताकद कीर्तनभक्ती मध्ये आहे. खरे तर समाजाला तारक अशी शक्ती कीर्तनातूनच मिळते किंबहुना कीर्तनभक्ती समाजप्रबोधनाचेही उत्तम साधन आहे. म्हणून संत तुकारामांनी विठ्ठलाची भक्ती करताना कीर्तन भक्तीला अनन्य साधारण महत्त्व दिले आहे.

❖ निष्कर्ष :-

- १) तत्कालीन परिस्थितीतून बाहेर पडण्यासाठी संतांनी भक्ती माध्यमाचा वापर केल्याचे लक्षात येते.
- २) अंतरंग शुद्धीसाठी कीर्तन भक्ती किती महत्त्वाची आहे हे संत तुकाराम महाराजांनी समजावून सांगितले आहे.
- ३) कीर्तन भक्तीमध्ये मानवी जीवन हरीरूप होण्याची मोठी ताकद आहे, हे संत तुकारामांनी मांडले आहे.
- ४) कीर्तनभक्ती हे समाजप्रबोधनाचे उत्तम साधन आहे हे लक्षात येते.

❖ संदर्भ :-

- १) साखरे किसन महाराज, 'नवविधा भक्ति' यशोधन प्रकाशन, पुणे, पृ. ४०.
- २) उ.नि. 'नवविधा भक्ति' पृ. १२५.
- ३) गोंदीकर प्रकाश महाराज मुळे, 'नारदीय कीर्तन रहस्य' श्रीगुरु प्रकाशन वीड, पृ. ३०.
- ४) उ.नि. 'नवविधा भक्ति' पृ. १२७.
- ५) तत्रैव, पृ. १२५.

संदर्भ ग्रंथ :-

- १) 'श्री संत तुकाराम बाबांच्या अभंगाची गाथा' पु.म.लाड सपांदीत शासकीय प्रत.
- २) 'संत तुकाराम' डॉ. शंकर अभ्यंकर, अदित्य प्रतिष्ठान प्रकाशन, पुणे.
- ३) 'नवविधा भक्ति' किसन महाराज साखरे, यशोधन प्रकाशन, पुणे.
- ४) 'नारदीय कीर्तन रहस्य' गोंदीकर प्रकाश महाराज मुळे, श्री गुरु प्रकाशन, वीड.
- ५) 'जगद्गुरु श्री संत तुकाराम महाराज स्मारक ग्रंथ', शैलजा मोळक, जिजाऊ ग्रंथालय, पुणे.

**Impact
Factor
4.574**

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

UGC Approved Monthly Journal

Special Issue No. 18

संत साहित्याचे सामाजिक योगदान

संपादक

डॉ. आप्पा दत्तू माने

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

Special Issue- XVIII Impact Factor 4.574 ISSN –2349-638x

UGC Approved Sr.No.64259

रूरल एज्युकेशन सोसायटीचे

महात्मा फुले नूतन महाविद्यालय, मिरजगाव

नेक मूल्यांकन "B" ग्रेड

मराठी विभाग

आणि

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

बी.सी.यु.डी.

गुणवत्ता सुधार योजने अंतर्गत

संयुक्त विद्यमाने आयोजित

राज्यस्तरीय एकदिवसीय चर्चासत्र

दिनांक ४ जानेवारी २०१८

विषय : संत साहित्याचे सामाजिक योगदान

प्रमुख संपादक

डॉ. आप्पा दत्तू माने

आयोजक	रुरल एज्युकेशन सोसायटीचे महात्मा फुले नूतन महाविद्यालय	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
-------	---	---------------------------------------

Sr. No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
1.	डॉ.एन.डी चौधरी	संत साहित्यातील भक्ती स्वरूप आणि वैशिष्ट्ये	1 To 4
2.	डॉ. राजेंद्र थोरात	वारकरी संप्रदायाचे सामाजिक योगदान	5 To 7
3.	डॉ. आप्पा दत्तु माने	ज्ञानेश्वरीतील आनंदतरंग	8 To 12
4.	अनिता महादेव भद्रे	मराठी संतसाहित्य आणि कृषि एक अनुबंध	13 To 17
5.	उज्ज्वला राजगुडे	महाराष्ट्रातील संतांचे भक्ती माहात्म	18 To 20
6.	महादेव राकड	संत ज्ञानदेव-नामदेव प रवारात ल आणि प्रभावळ त ल संतांच धामिकता	21 To 25
7.	लक्ष्मण कोठावळे	ज्ञानेश्वरीतील मूल्यविचार	26 To 29
8.	डॉ. अनिता सदाशिव आढाव	संततुकारामांच्या अभंगवाणीतून समाजप्रबोधन	30 To 34
9.	डॉ.सौ. कीर्तने वर्षा सिताकांत	संत साहित्यातील मूल्यशिक्षण	35 To 40
10.	डॉ. विठ्ठलराव	संत साहित्यातील मूल्यशिक्षण प्रयोग	41 To 44
11.	डॉ. नवनाथ अंगद शिंदे	लोककवी संत तुकारामांचे समाजप्रबोधन	45 To 53
12.	विक्रम अर्जुन कांबळे	महान तत्वज्ञानी संत कबीरांचे सामाजिक परिवर्तनासाठी समाजप्रबोधन कार्य	54 To 57
13.	चंद्रकांत दशरथ रुद्राक्षे	संत गोरोबा : धार्मिक व सामाजिक कार्ये	58 To 59
14.	इंद्रजित जगन्नाथ वीर	संत तुकारामांच्या कवितेतून अभिव्यक्त झालेला मूल्यविचार	60 To 68
15.	डॉ.संदीप रंगनाथ तापकीर	संत साहित्यातील जातीभेदातीत विचार	69 To 71

संततुकारामांच्या अभंगवाणीतून समाजप्रबोधन

डॉ. अनिता सदाशिव आढाव

मराठी विभाग

न्यू आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज शेवगाव

प्रास्ताविक :-

महाराष्ट्रीयन संत आणि समाज यांचे अगाढ आणि दृढ नाते आहे कारण संतांनी समाज जीवनाचा स्वतःच्या अनुभवाने अभ्यास मांडला आहे. अपप्रवृत्तीविरुद्ध समाजाचे प्रबोधन संतांनीच केले आहे.सामान्यातून असामान्य अवस्थेला पोहचलेले संत प्रबोधनकार,लोकशिक्षक ,समाजसुधारक, आहे.समाजाचे चित्रणच यांनी आपल्या अभंगातून केले आहे. कारण समाजातील अटीअडचणी, समस्या,आशा—अपेक्षा त्यांनी स्वतःच्याच मानलेल्या असतात.त्यामुळेच शब्द माध्यमातून त्यांनी केलेले प्रकटीकरण सर्वसामान्य माणसालाही भावते.खरेतर समाजाचे हीत संताना समजत होते म्हणूनच त्यांनी समाजप्रबोधनकारांनी भूमिका घेतली .

वारकरी संप्रदायाच्या भक्तीमंदिराच्या कळसाची ज्यांना उपमा दिली जाते असे संत तुकाराम महाराज समाज प्रबोधनामध्ये तर अग्रेसरच होते.ते संसारी संत होते.त्यांना समाजातील अपप्रवृत्तीचे चटक बसले होते. ते एक द्रष्टे संत होते. घरात वारकरी संप्रदायाचा प्रभाव असल्यामुळे वारकरी संप्रदायाचा आचारधर्म संत तुकारामांच्या मध्येही भिनलेला होता.म्हणूनच ते समाजातील मायाजालात फसले नाही . भक्तीमार्गाने जाऊन समाजसुधारणा कशा करता येतील ? समाजप्रवृत्ती कशी बदलेल? याचाच विचार त्यांनी केला आणि समाजप्रबोधनाचे कार्य त्यांनी हाती घेतले.

संत तुकारामांचे समाजप्रबोधन :- समाजाच्या प्रगतीमधील गतीरोधक काढण्यासाठी संत तुकाराम महाराजांचा लेखणी समाजप्रबोधनाची मोलाची भूमिका बजावते. ते अतिशय परखट विचारांचे होते. आपल्या अभंगवाणीमधून त्यांनी समाजाला जागे केले. तत्कालीन कालखंडातील समाजाला वठणीवर आणण्याची महत्त्वपूर्ण जबाबदारी त्यांनी अभंगवाणीच्या सहाय्याने पेलली आहे . संत तुकारामांना वेदाध्ययनाचा अधिकार नव्हता . तो त्यांनी संत वचनाच्या श्रवणाने वाचनाने आणि मननाने मिळविला होता. भागवत धर्माची तत्त्वप्रणाली त्यांनी आत्मसात केलेली होती. यातूनच समाजजागृतीला प्रारंभ झालेला दिसतो. अभंगवाणीमधून त्यांनी सत्मार्ग दाखविला . त्यांच्या अभंगविषयी ल.रा.नसिराबादकर लिहितात,“तुकारामांची कविता सुंदर अशा जीवनभाष्याचे रूप धारण करते,शुद्ध अंतरंगाच्या बीजापोटी जन्म घेतल्याने ती रसाळ गोमटी बनली आहे. तुकोबांच्या आत्मपर अभंगातून भावनेची उत्कटता आणि हळुवारपणा दिसतो.तर सामाजिक नीतिपर अभंगातून परखटपणा आणि स्पष्टोक्तीही आढळते”^१.त्यांनी समाजोद्धारसाठी परखट होण्याची वेळ आली तरी मागे—पुढे पाहिले नाही.

वर्णव्यवस्थेवर प्रहार :- प्राचीन काळी माणसांच्या गुणकर्मावरून त्यांचा वर्णधर्म निश्चित होत होता. पण पुढे—पुढे समाजाच्या गरजेनुसार वर्णांचे जातीत रूपांतर झाले.मग व्यवसाय—उद्योगावरूनच जात ठरू लागली. जातीमुळेच समाजाची विभागणी झाली आणि उच्च—निचता उदयाला आली. जातीव्यवस्थेमुळेच स्पृश्य—अस्पृश्यता निर्माण झाली. संत तुकारामांनाच ती जातीव्यवस्था मान्य नव्हती. उच्च—निचतेच्या कल्पनेमुळे समाजातील फार मोठा वर्ग सुखापासून वंचित होता. संत

तुकाराम महाराजांनी जातीयता दूर करण्याचा प्रयत्न केला. ते म्हणतात की 'अवधी एकाचीच वीण' असताना त्यांच्यात भेदभाव का करायचा. आपला देह आणि दुस-याचा देह यामध्ये अजिबातच फरक नाही. तेच चर्म आणि तेच मांस माणसा-माणसांत दिसते. तेथे शुद्ध कोणते, अशुद्ध कोणते निवडता येत नाही. आपले विचार स्पष्ट करण्यासाठी उदाहरणे देताना, सूर्य कुठलाही भेदभाव न करता सर्व ठिकाणांचा रस शोषून घेतो. तसेच पावसाचे पाणी नदी नाले ओढे, विहिरी यात जाते. गायी काळ्या, पांढ-या रंगाच्या असल्यातरी दुध मात्र सारखेच देतात. तेथे मात्र भेदभाव होत नाही, ते जातीयता पाळत नाही. मग माणसा-माणसामध्ये हा भेदभाव का पाळला जातो. देव, जात, कुळ, धर्म यांचा विचार न करता फक्त 'आपला' म्हणूनच स्वीकारतो.

'अठरापगड जाती राकळ वैष्णव । दुजा नाही भाव पंढरीशी।।' यातून संत तुकारामांनी सामाजिक क्षेत्रातील जातीभेदावर प्रहार करून व्यक्ति व्यक्तितील समभावाचा संदेश दिला आहे. संत तुकारामांच्या सामाजिक कार्याचे विवेचन करताना प्रा.गं.बा.सारदार म्हणतात, "ज्या-ज्या वेळी विषमतेबद्दलची चीट अनावर झाली. त्या, त्या वेळी त्यांनी रूढ कल्पनांचे वाभाडे काढण्यास कमी केले नाही. सर्व मान्य संकेत आणि स्वतंत्र प्रेरणा यांचा ह्या झगड्यात तुकारामांच्या जीवनाचे सार सर्वस्व आहे." समाजातील सर्व जाती, धर्मांमध्ये एकत्वाची भावना जागृत करण्याच्या दृष्टीने संत तुकाराम महाराजांची भूमिका महत्त्वपूर्ण ठरलेली आहे. प्रत्येकाला माणूस म्हणून जगण्याचा समान अधिकार असावा यासाठी त्यांनी अतोनात प्रयत्न केले. संत तुकाराम महाराजांच्या जागृत मनास जातीय हीनत्व नाहिसे करण्यासाठी जन्मभर झगडावे लागले हेच त्यांच्या अभंगामधील सामाजिकतेचे अधिष्ठान आहे.

कर्मकांडावर प्रहार :- समाजामध्ये असलेल्या चालीरीती, कर्मकांडे, देवदेवतांच्या उपासना यांना ऊत आलेला होता दोंगी लोकांनी धर्माच्या नावाखाली अनेक रूढी, कल्पना, कर्मकांडे समाजाच्या मनामध्ये भरून दिली होती. संत तुकारामांच्या धर्माविषयक विचारांमध्ये जप तप, व्रत वैकल्ये, मंत्र तंत्र, जादुटोणा, भगवी वस्त्रे, ब्राम्हण दक्षिणा यांना अजिबात स्थान नव्हते परमेश्वराची मनापासून केलेली भक्तीच त्यांना फक्त मान्य होती. दोंगी लोकांच्या धर्मभोळपटपणावर त्यांनी चांगलेच कोरडे ओढले आहेत ते म्हणतात,

“ऐसे कैसे झाले भोंदू । कर्म करोनि म्हणती साधु ।।घ।।श्रु।।

अंगा लावूनिया राख । टोळे झांकुनी करिती पाप ।।झ।।

दावुनि वैराग्याची कळा । भोगी विषयाचा सोहळा ।।

तुका म्हणे सांगो किती । जळो त्यांची संगती ।।४।।”(शा.गा.४)

दोंगी लोक स्वतःला साधू म्हणविण्यासाठी भोंदूगिरी करतात. वासनारूपी कर्म ते करतात. अंगाला राख लावतात. टोळे झाकून पाप करतात आणि देवपणाच्या गोष्टी बोलतात. हा फक्त बाह्य सोहळाच आहे. अशांच्या संगतीला आग लागो असा इशारा संत तुकाराम देतात.

संत तुकारामांनी समाजात पसरलेल्या देवासंबंधीच्या अडाणी कल्पना व अंधश्रद्धा घालविण्याचा प्रयत्न केला. देवाला साकटे घालणे, नवरा-सायास करणे, उपास-तापास करणे. हा लाचखोरीचा व्यवहार त्यांना मान्य नव्हता म्हणूनच उपहासपूर्वक ते म्हणतात की, 'नवसे कन्या पुत्र होती। तरी का करणे लागे पती।।' माणसाने विवेक जागरूक ठेवावा. अंधश्रद्धा ही माणसाचा घात करते. समाजाला आळशी बनवते. त्यांना सांगायचे होते. आजही समाजामध्ये या विघातक प्रवृत्तींना उत आलेला आहे. लोकांना ठकविणारे धर्माच्या नावाखाली भुलविणारे, भोळ्या बाया

बापट्यांना फराविणारे अशा अनेक ढोंगी लोकांचा पर्दापाश करण्यास ते घाबरत नाही. समाजप्रबोधनातील अंधश्रद्धा निर्मूलनाचे स्वरूप ते अधिक उजळ करतात .

समाजातील विसंगतीवरही अभंगातून प्रहार करण्याचे काम संत तुकारामांनी केले आहे . ढोंगी लोकांचा समाचार घेताना ते म्हणतात ' भुके नाही अन्न। मेल्यावरी पिंडदान ।।' यातून त्यांनी श्रद्धा घालण्याच्या प्रवृत्तीचा समाचार घेतला आहे.जिवंतपणी बापला अन्नअन्न करूनही अन्न देत नाही .आणि मेल्यावर मात्र श्राद्ध घालून पिंडदान करतात. श्राद्ध पितृपक्ष या धार्मिक विधीतला दांभिकपणा खोटेपणा संत तुकारामांनी दाखवून दिला आहे .मानवी जीवनाचे कल्याण हाच खरा मूलमंत्र आहे हे त्यांनी अभंगवाणीमधून वेळोवेळी व्यक्त केले आहे. समाजातील बुरसट विचार कल्पना नष्ट करण्यासाठी त्यांनी कीर्तन प्रवचनासारखे शस्त्र वापरले.“ शेतकरी आणि कामकरी,भिन्न भिन्न क्षेत्रातील सामान्य माणसं त्यांच्या प्रवचनातून जीवनवादी विचार घेत होती . सतराव्या शतकातल्या महाराष्ट्रात तुकाराम नावाच एक ज्ञानपीठ उदयाला आलं होतं .या विद्यापीठाने त्या वेळी क्रांतिकारक विचार जनतेच्या मनात कधी हळुवार भाषेत तर कधी उद्धट —आक्रमक शब्दात पेरले “^३ समाजाला वठणीवर आणण्यासाठी त्यांनी कीर्तनातून प्रबोधन केले .

स्पृश्य—अस्पृश्यविषयी विचार :- समाजव्यवस्थेला बाधा आणणारा एकही विषय संत तुकारामांच्या नजरेतून सुटला नाही . त्यांच्या दृष्टीने परंपरागत जात महत्त्वाची नव्हती .तर आचार—विचार भावना यांना खरे महत्त्व होते. त्यामुळे त्यांनी स्वतःला कुणबीच नाही तर महार देखील म्हणवून घेतले आहे .महार लोकांना अस्पृश्य मानले जात होते. पण संत तुकारामांनी या अस्पृश्यता मानल्या गेलेल्या जातीशीच स्वतःची एकरूपता दाखवली आहे . जातीव्यवस्थेमध्ये आपल्यापेक्षा हीन स्थानावरील व्यक्तिला उच्च स्थानावरील व्यक्ति कमी लेखतात . त्यांना समानतेची,माणूसकीची वागणूक देण्यास नकार देतात. संत तुकाराम महाराज म्हणतात ,

“ महारासि सिवे । कोपे ब्राम्हण तोनव्हे ।।१।।

तया प्रायश्चित काही । देहत्याग करिता नाही ।।२।। (शा.गा.५५)

अशांना ते परखट शब्दात फटकारतात.त्यांच्या मते ईश्वराने निर्माण केले आहे ते अशुद्ध, अस्पृश्य होऊच शकत नाही. व्यक्तिगत पावित्र्यावर भर देऊन त्यांनी समाजमनातील जातीभेदासंबंधीचा न्यूनगंड कमी करण्याचा केलेला प्रयत्न श्रेष्ठच म्हणावयास हवा.स्पर्शाने विटाळ होत नाही तर संकुचित विचारांनीच अधिक विटाळ होतो असे ते मानत .आ.ह. साळुंखे, म्हणतात की, "सामाजामध्ये समतेचे एक प्रसन्न वातावरण पसरावे ,ही त्यांची भावना आहे एक उदात्त तत्वज्ञानाचा सुगंध सगळीकडे दरवळावा ही त्यांची धटपट आहे . आपल्या समाजाच्या धर्माला एक अत्यंत घातक आणि बुरसटलेल्या दुष्प्रवृत्तीमधून मुक्त करण्याचे काम त्यांनी केले आहे .“ समाजातील जातीभेदाचा स्पृश्य अस्पृश्यतेचा कलंक पुसण्यासाठी त्यांनी सतत प्रयत्न केले . समाजातील वार्डट प्रवृत्तीवर हल्ला केला . जातीभेदापेक्षा माणसांच्या गुणाना अधिक महत्त्व आहे . त्यातच समाजाची खरी उन्नती आहे . जातीभेदाचा कलंक पुसला गेला तरच समाजामध्ये समानता नांदेल ही महत्त्वपूर्ण विचारसरणी संत तुकारामांनी अभंगवाणीमधून दिली आहे .

अपप्रवृत्तींशी दिलेला लढा :- आजही समाजात पाहिले तर जाणवते की धर्म ,राजकारण, शिक्षण,पूजास्थाने, संसार परीक्षा इत्यादी विविध क्षेत्रामध्ये अपप्रवृत्तींचा सुळ सुळाट झाला आहे.संत तुकाराम महाराजांनी तत्कालीन कालखंडातील अपप्रवृत्तींवर हल्ला चढविला आहे. अपप्रवृत्ती

समाजाचे शोषण करून समाजाला नष्ट करतात. अशा अपप्रवृत्तीच्या लोकांचा धक्कार करताना संत तुकाराम महाराज म्हणतात.

‘धिक जिणे तो बाईल अधिन । पर लोक मान नाही दोन्ही ॥

धिक जिणे ज्याचे लोभावरी मन । अतीत पूजन घडेच ना ॥’

यातून त्यांनी बाईलवेडा असलेला, आळशी, झोपाळू, अधाशी, विवेक नसणा—या वृत्तींचा धक्कार केला आहे. आजही या अपप्रवृत्ती मोठ्या प्रमाणात बोकाळलेल्या आहे. प्रतिष्ठेपायी खोट्या पदव्या मिळविणारे हेरगिरी करणारे, श्राद्ध करणारे पैशाच्या जोरावर धार्मिक स्थळांना स्वतःचे नाव देणारे कमी नाहीत. अशांना तुकाराम महाराज सांगतात , ‘तुका म्हणे चित्ती समहे अभिलास। दोघा नरकवास सारखाचि॥ खोट्या प्रवृत्ती असलेल्यांविरूद्ध लढणे भाग आहे. कारण केवळ कातडीबचाव धोरण येथे उपयोगाचे होत नाही. भालचंद्र नेमाटे म्हणतात “ लोकांना निष्क्रीय करणा—या वर वरच्या भोंगळ चिंतनाचा समाचार घेणारी भूमिका त्याने अनेक अभंगांतून मांडली आहे . अरिष्ट शक्तीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी सक्रीय विरोधाचा पुरस्कार करण्याचे त्याने शिकवले , दुर्जनांशी दुर्जन होऊनच लढावे अशी त्याची शिकवण आहे^६ संत तुकारामांचा अपप्रवृत्तीविरूद्धचा लढा बोलका आहे. आणि त्यातून समाज नितीमान होण्यास मदतच होईल हे नक्की आहे.

संत तुकारामांमध्ये असलेल्या विद्रोही वृत्तीमुळे त्यांनी आपल्या अंभंगवाणीद्वारे आत्मविकाराचा एक स्वतंत्र मार्ग दाखविला. त्यांच्या मनामध्ये सामाजिक अन्यायाची चीट होती आणि मानवतेबद्दलची आत्मियताही होती. म्हणूनच गं.बा.सरदार म्हणतात की, “ तुकारामांनी आपल्या अभंगातून समाजकंटांची यथोचित संभावना करून चिरंतन नीतिमूल्यांची जोपासना केली आणि ज्ञानेश्वरप्रणीत भागवत धर्माच्या देवालावर कळस चढविला “^६ संत तुकाराम महाराज एक विवेकी आणि टोळस संत होते परंपरागत रूढींवर पांघरून न घालता त्या प्रथा कशा समाजघातक आहे हे दाखवून दिले . श्रद्धेला दृजा न पोहचता अधंश्रद्धा दूर करण्याचे , समाजाचे आत्मबल वाढविण्याचे समाजातील आळशीपणा, प्रारब्धवाद दूर करण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. त्यांनी समाज मनावर चांगल्या विचारांचे संस्कार केले. नवसमाज घडणीसाठी प्रयत्न केले , म्हणूनच ते लोकशिक्षक ठरले त्यांची समाज प्रबोधनाची ही वेगळीच पद्धत आहे. यू.म.पठाण म्हणतात , “समाजप्रबोधन त्यांच्या संतत्वाचाच एक तेजस्वी पैलू आहे. त्यामुळे त्यांच्या संतत्वात एक तेजस्वी परखट समाजप्रबोधनकार दडला आहे नि त्यांच्या मधील समाजप्रबोधनकारामध्ये एक तेजस्वी ‘मेणाहुनि मऊ’ संत दडला आहे “^६ समाजप्रबोधनासाठी आवश्यक असलेले निरीक्षण वाखानण्याजोगे आहे. त्यांनी समाजातील अतिसामान्यांपासून ते उच्चभू लोकांपर्यंत सर्वांचाच परखट वाणीने समाचार घेतला आहे. समाजाला मानवधर्माची शिकवण देण्यासाठी पारमार्थिक जीवनातील समतेसाठी आजही त्यांची प्रबोधनकाराची भूमिका महत्त्वपूर्ण आहे. अभंगवाणीच्या माध्यमातून त्यांनी आपल्या परखट विचारांना वाट करून दिली आहे . तत्कालीन कालखंडापासून ते आज तागायत समाजाला अनितीपासून, असत्यापासून, अविचारापासून रूढ कल्पनांपासून चालीरितींपासून वाचविण्यासाठी संत तुकारामांनी अभंगवाणीतून समाजप्रबोधनाची ज्योत जागती ठेवली .

निष्कर्ष :-

१. लोकोद्धाराच्या तळमळीमुळे दासाळलेल्या सामाजिक परिस्थितीवर मात करण्यासाठी संत तुकारामांची वाणी परखट झालेली दिसते.

२. अचार—विचारांच्या तफावतीमुळे समाजाचे अधःपतन होते. हे अधःपतन रोखण्यासाठी आणि सर्वत्र समतेचा पुरस्कार करण्यासाठी त्यांनी वर्णव्यवस्थेवर प्रहार केला, जातीभेदाला विरोध केला .
३. संत तुकारामांच्या मनामध्ये समाजप्रबोधनाची आस होती. म्हणूनच बेगडी आचार—विचार ,लोकांचा ढोंगीपणा ,कर्मठपणा, कर्मकांडे ,स्पृश्य—अस्पृश्यता याअपप्रवृत्तींच्यावर कडाडून प्रहार केला आहे .
४. सामाजिक व नैतिकदृष्ट्या अधःपतित समाजाच्या उद्धारासाठी आपल्या प्रखर विचारांच्या माध्यमातून त्यांनी समाज प्रबोधनाची ज्योत तेवत ठेवली. सामाजिक समतेसाठी अट्टहास धरला .

संदर्भ आणि टिपा :-

१. ल.रा.नसिराबादकर ,“प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास “, फडके प्रकाशन ,कोल्हापूर .
पृ.१२५.
२. गं.बा. सरदार ,“संत वाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती “ लोकवाङ्मय गृह प्रकाशन ,
मुंबई पृ .११५.
३. निर्मलकुमार फडकुले , “ संत साहित्य : सौंदर्य आणि सामर्थ्य“ ,स्वरूप प्रकाशन ,
औरंगाबाद, पृ.७८,८९.
४. आ.ह. साळुंखे, “विद्रोही तुकाराम” लोकायत प्रकाशन, सातारा पृ.९३.
५. भालचंद्र नेमाटे ,“ तुकाराम “ साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद पृ.८९
६. गं.बा. सरदार ,उनि. पृ. १३५
७. मोळक शैलजा ज्ञानेश्वर ,“जगद्गुरू श्री संत तुकाराम महाराज स्मारक ग्रंथ “
८. लेख—‘समाजप्रबोधन :तुकोबाच ‘—यु.म. पठाण ,पृ.२८

संदर्भ ग्रंथ :-

१. पु.म.लाड(संपादक)‘श्री तुकारामबाबांच्या गाथा अभंगाची गाथा ‘ शासकीय प्रत—१९५५.
२. ल.रा.नसिराबादकर , ‘प्राचीन वाङ्मयाचा इतिहास ,‘ फडके प्रकाशन, कोल्हापूर .
३. गं. बा.सरदार ‘संत वाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती ‘लोकवाङ्मयगृह प्रकाशन, मुंबई.
४. आ.ह.साळुंखे ‘विद्रोही तुकाराम ‘लोकायत प्रकाशन, सातारा .
५. भालचंद्र नेमाटे ‘तुकाराम ‘ साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद .
६. तानाजी पाटील ‘समाजजीवनातील तुकाराम ‘ पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे .
७. मोळक शैलजा ज्ञानेश्वर ‘जगद्गुरू श्री संत तुकाराम महाराज ‘ स्मारक ग्रंथ ‘ जिजाऊ ग्रंथालय प्रकाशन, पुणे .

ज्ञानेहबंध

प्राचार्य र. कि. आगळे सर

गौरव ग्रंथ

॥ संपादक ॥
डॉ. अशोक शिंदे

स्नेहबंध

(प्राचार्य र.कि.आगळे सर गौरव ग्रंथ)

संपादक

मा.प्राचार्य डॉ. अशोक शिंदे

(श्री ज्ञानेश्वर कॉलेज, नेवासा)

ऋतू प्रकाशन
अहमदनगर

ऋतू प्रकाशन । अहमदनगर

ISBN No. 978-93-83870-64-6

प्रकाशन क्र. १६३

© डॉ. अशोक शिंदे

ऋतू प्रकाशन
१०, सारथी, सरस्वती कॉलनी,
पोस्ट कॉलनीमागे, पाईपलाईन रोड
सावेडी, अहमदनगर - ४१४००३
मोबाईल नं. ९३२५४५९२२९
नोंदणी ४२८२ / १४-०३-२००७

मुखपृष्ठ - ऋतुपर्ण जोशी
आवृत्ती पहिली - १२ मार्च २०१८
यशवंतराव चव्हाण स्मृतिदिन

खाजगी वितरणाकरिता

टाईपसेटर्स- अनुकूल, अ.नगर
मुद्रक- सिध्दीगणेश, अहमदनगर

समर्पण _____

अडाणी असूतही प्राचार्य र.कि.आगळे यांची
आई बालपणी वारल्यानंतर आगळे सर व भावंडांना
जीवन जगण्यास सक्षम केले ते आगळे सरांचे वडील
कै. किसनराव आगळे यांनी. त्यांच्या स्मृतीस
समर्पण !!

- संपादक

अनुक्रम / शीर्षक / लेखकाचे नांव / पृष्ठांक

संपादकीय -मनातल्या कल्लोळाची वाट ही - डॉ. अशोक शिंदे /३

१. द्रष्टे समाज शिक्षक : प्राचार्य आगळे - डॉ. अशोकराव ढगे / ५

२. यशस्वी ग्रामीण प्राचार्य : र. कि.आगळे - आमदार दौलतराव पवार /८

३. आगळे वेगळे व्यक्तिमत्व - डॉ निवृत्ती तांबे / १०

४. दिलदार मित्रवर्य : प्राचार्य र.कि. आगळे - प्राचार्य बाबुराव शिंदे /१६

५. जिद्दी प्राचार्य र.कि. आगळे - प्रा. डॉ. अशोक शिंदे / १८

६. आधारवड - प्रा.डॉ. म्हस्के पी.एच /२४

७. चतुःरस्र व्यक्तिमत्व : गुरुवर्य प्राचार्य आगळे - प्रा. काळे के.बी. /२८

८. प्राचार्य रघुनाथ : प्रतिकुलतेतून लढणाऱ्यांसाठी एक प्रेरणास्त्रोत -

प्रा. परशराम गणगे /३६

९.माझ्या आठवणीतील प्राचार्य आगळे सर - प्रा.आयनर डी.एच्. / ४१

१०.विद्यार्थीकेंद्री प्राचार्य - डॉ.चं.वि.जोशी / ४४

✓ ११. वात्सल्यमूर्ती - प्राचार्य आगळे साहेब - प्रा.डॉ.वसंत शेंडगे / ४८

१२. चिंतातीत चिंतामणी -श्री.वाहूरवाघ सर / ५३

१३.भूगोलप्रेमी स्नेही-प्राचार्य आर.के.आगळे -प्राचार्य टी.एम.वराट/५७

स्नेहबंध । २

संपादकीय

मनातल्या कल्लोळाची वाट ही

मान. प्राचार्य र.कि.आगळे सर हे माझे हायस्कूलमधील इ. ८ वी ९ वीचे इंग्रजी-भूगोल विषयाचे शिक्षक होते. साधारणतः १९७२ ते १९७६ या काळात मी श्री ज्ञानेश्वर महाविद्यालयात बी.ए.झालो. प्राचार्य र. कि. आगळे सर १९८४ पासून ज्ञानेश्वर महाविद्यालयात प्राचार्य पदावर आरुढ झाले. एकंदर १८ वर्षे ते ज्ञानेश्वर महाविद्यालयाचे प्राचार्य होते.

अत्यंत गरिब परिस्थितीत आगळे सरांनी आपले शिक्षण पूर्ण केले. १९६८ ते २००१ या कालावधीत श्री ज्ञानेश्वर महाविद्यालयात त्यांनी अध्यापन सेवा केली. पुणे विद्यापीठात भूगोल विषय अभ्यास मंडळ अध्यक्ष, सिनेट सदस्य अशा जबाबदाऱ्याही त्यांनी पार पाडल्या. गरीब विद्यार्थ्यांना त्यांनी शिक्षणाकरिता हातभार लावला.

अशा गुरुवर्य प्राचार्य र.कि.आगळे यांच्या अमृतमहोत्सवी वर्षात त्यांच्यावर प्रेम करणाऱ्या १०-१२ विद्यार्थ्यांनी एकत्र येऊन त्यांच्या जीवनावर स्नेहबंध हा विशेषांक तयार केलेला आहे.

हा गौरव विशेषांक डॉ. चं.वि.जोशी यांच्या ऋतू प्रकाशनाने जबाबदारीने सिध्द केला आहे. डॉ. चं.वि.जोशी हेही मान. प्राचार्य आगळे सरांचेच विद्यार्थी आहेत.

स्नेहबंध, १३

श्री ज्ञानेश्वर महाविद्यालयात १९६४ पासून ---

१) प्राचार्य शांताराम शिंदे, २) प्राचार्य बी.ए.पाटील, ३) प्राचार्य ना.सी.कुल्लुर,
४) प्राचार्य श्री.वि.कडवेकर, ५) प्राचार्य पी.एन.कुलकर्णी, ६) प्राचार्य र.कि.आगळे,
७) प्राचार्य भागवत बऱ्हाटे, ८) प्राचार्य डॉ. भीमराव कांबळे, ९) प्राचार्य डॉ.अशोकराव
एरंडे, १०) प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब गवळी, ११) प्राचार्य डॉ. कल्हापुरे,
१२) प्राचार्य डॉ. अशोक शिंदे, १३) प्राचार्य डॉ. शंकर लावरे असे १२-१३ प्राचार्य
झालेले आहेत.

या सर्व प्राचार्यांमध्ये प्राचार्य र.कि.आगळे सरांनी १८ वर्षे प्राचार्यपद भूषविले आहे.
प्राचार्य र.कि.आगळे सरांचे आधारवड म्हणजे कौ. मारुतराव घुले पाटील, साहित्यिक
मान. यशवंतराव गडाख हे होत.

या सर्वांचे ऋणानुबंध व्यक्त करुन हा स्नेहबंध गौरव ग्रंथ आपणांसारख्या सुहृद वाचकांना
सादर करीत आहे.

याचा स्वीकार व्हावा, ही मनापासून विनंती !

आपला स्नेही,
मा. प्राचार्य डॉ. अशोक शिंदे
मोबा.- ९८८१९४०४४२

अकरा

॥ वात्सल्यमूर्ती - प्राचार्य आगळे साहेब ॥

प्रति,

मा. प्राचार्य आगळे साहेब,

शिरसाष्टांग दंडवत, विनंती विशेष

आपल्या अमृत महोत्सवी वर्षाच्या पवित्र काळाच्या पर्वणीवर काही अनुभवजन्य प्रसंगांची कथा चितारतांना ग्रंथराज ज्ञानेश्वरीचे चिंतन पुढे येते.

तू संसार श्रंतांची साडली । अनाथा जीवांची माऊली ।

श्री ज्ञानदेव येथे लोककल्याणकारी माणसांची आदर्श वात्सल्यमूर्तीच येथे उभी करतात आणि तुमच्यात तसा दैवी गुण भरून उरला आहे हं मी जवळून अनुभवले आहे. सन १९८७ - ८८ मध्ये मी इयत्ता ११ वी- कला वर्गाला श्री ज्ञानेश्वर महाविद्यालयात प्रवेश घेतला होता. साहेब, मी मु.पो. तामसवाडी ते नेवासा [नारायण वाडी मार्गे] कॉलेजसाठी पायी प्रवास करायचो.

स्नेहबंध । ४८

तामसवाडीचे श्री निवृत्ती कोलते यांचेकडे वडील साला / महिन्याने काम करायचे . जन्मतःच आमचे आठराविश्वे द्रारिद्र्य। एकदा तुम्हाला ऑफिसमध्ये येऊन भेटलो, पुस्तकाच्या ,एस.टी प्रवासाच्या काही अडचणी सांगू लागलो.-
--सर तुम्ही मला आईसारखे जवळ घेतले, अलगद पाठीवर दणकाही मारलात , ग्रंथालयातील एका शिपायाला बोलावून घेतले 'या मुलाला ११वी ची सर्व पुस्तके घावीत' असा आदेश दिलात, बोलता बोलताच कागदावर नेवासा येथील विद्या साहित्य भांडार यांना पत्र दिले...

या विद्यार्थ्याला 'वह्या , पेन घावेत आणि सोबत बील पाठवावे ' माझ्या हातात पत्र देतादेताच 'प्रा. वाकचौरे यांना भेट आणि आजपासून महाविद्यालयाच्या वसतीगृहात राहा. अभ्यास सुरु करा .' साहेब देव माणूस कसा असतो याचे प्रत्यंतर यावेक्षा वेगळे काय असावे ? वरकरणी कठोर - रोखठोक आणि पहाडी दिसणारे तुम्ही पण अंतःकरणात मायेचे, प्रेमाचे, स्नेहाचे, वात्सल्याचे खळखळते पाट वाहतात हे मी अनुभवले आहे.

सर, मी ११ वी वर्गात प्रथम क्रमांकाने पास झालो . डॉ. अशोक शिंदे सरांचा गॅदरिंगच्या निमित्ताने सहवास मिळाला. अहमदनगर न्यू लॉ कॉलेजमध्ये ग.रा. म्हस्के यांच्या वक्तृत्व स्पर्धेसाठी मला शिंदे सरांनी भाषण लिहून दिले. मला प्रथम क्रमांक मिळाला त्यावेळी साहेब तुम्ही केवढे कौतुक केले माझे !। एफ .वाय, एस. वाय, टी.वाय. पर्यंत मी श्री ज्ञानेश्वर आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धेत भाग घेतला, स्पर्धेसाठी ज्ञानेश्वरी ग्रंथातील एक ओवी असायचीच,

'तैसा वाग्विलासे विस्तारु' । या ओवीवरील माझे स्पर्धेतील भाषण, स्पर्धा श्री ज्ञानेश्वर मंदिरात झाल्या होत्या . ज्ञानेश्वरी सप्तशताब्दी वर्ष होते. मा. शरद

पवार साहेब देशाचे संरक्षण मंत्री नेवासा कॉलेज आले होते. या वक्तृत्व स्पर्धेत मला बक्षीस मिळाले तेव्हा साहेब । तुम्ही मला हृदयाशी कवटाळून भर रस्त्यात उभे होतो. वात्सल्याचे मूर्तिमंत प्रेम मी तुमच्यात अनुभवले आहे.

मान. साहेब मला हेही आठवते आहे की १९९३ -९४ मध्ये कोपरगावी के.जे. सोमय्या कॉलेजमध्ये मला तुम्ही मराठीचा प्राध्यापक करण्यासाठी सेक्रेटरी पी.बी. खुर्जेकरांना विनंती केलीत.

‘हा अत्यंत गरीब घरातला मुलगा -आई वडीलांच्या अंगावर फाटके कपडे, मोलमजुरी करणारे, याच्या पायात तर चपलाही नाहीत. एकच शर्ट आणि हा पायजामा. पण ज्ञानेश्वरी बघा कसा अस्सखलीत बोलतो. काहीही कोणताही प्रश्न विचारा - अभ्यासू आणि हुशार विद्यार्थी घेतलाच पाहिजे.’

साहेब, तुमच्या प्रत्येक शब्दाला मायेचा आणि करुणेचा स्पर्श होता. शब्दार्थाला सोन्याची किंमत होती, गरीब आणि हुशार मुलांचे भवितव्य घडविण्याची तुमची धडपड होती. एस टी ची पोस्ट असतानाही एस सी विद्यार्थी मराठीचा प्राध्यापक म्हणून उभा केलात. या सामर्थ्याची ओळखतर अनुभवलीच पण ‘मातृत्वप्रितीचा जिव्हाळा ’ याचे विशेष दर्शन झाले.

साहेब, सन १९९५ मध्ये मी जेव्हा सेट परीक्षा पास झालो तेव्हा अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसार समाज संस्थेत एस सी च्या जागेवर मला मराठीचा प्राध्यापक म्हणून उभे करण्यासाठी तुम्ही कोणतीच कसूर केली नाही.

सर आज मी सेट, नेट, पीएच.डी झालो, मार्गदर्शक [गार्ड] झालो, लेखक - कवी - संशोधक झालो. एवढेच नव्हे तर सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचा सर्वोत्कृष्ट प्राध्यापक पुरस्काराने सन्मानीत झालो, हा एवढा मोठा झालो खरा, पण हा मोठेपणा माझा नाही. त्यात तुमाचा सिंहाचा वाटा आहे. माझ्या लग्नसमारंभातही तुम्ही आशीर्वाद देण्यासाठी व्यासपीठावर उभे होतात. तुमची कृपादृष्टी, वात्सल्य, प्रेम, माया, करुणा, या सा-या श्रीमंतीचा वारसा तुम्ही मला दिला आहे.

‘लळेयाचिया बाळका किरटी ।

गवसणी करुनि स्नेहाचिया दिठी ।

जैसी खेळता पाठोपाठी ।

माऊली घावे ।।[ज्ञा. १० - १३४]’

माननीय साहेब, ग्रंथराज ज्ञानेश्वरी सारखे आपले ‘मातृ - पितृ हृदय आणि वटवृक्षासारखे पसरलेले पहाडी व्यक्तिमत्व आज अमृतमहोत्सवात उभे आहे. आठवणी मांडण्याचा हा ‘अमृतयोग’ आला म्हणून लिहितो आहे.

आठवणीचा मोगरा

त्यास अमृताचा गंध

उभ्या रेशमी धाग्यांचा

असा रेखीला मी बंध

तुमचा भाव वात्सल्याचा

सुखी संसाराचा छंद

लेकरांच्या कौतुकांचा

हृदयी साठला आनंद ’

स्नेहबंध । ५१

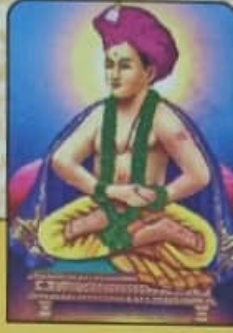
तुमचा शब्द कर्तृत्वाचा
त्याची सोनेरी किनार
अंतरीच्या मातृत्वाचा
त्याशी चंदनाची सर

तुम्ही साहेब तोलाचे
लोककल्याणाचा ठेवा
शतायुष्य हे मोलाचे
विनवितो ज्ञानदेवा

कळावे,
तुमचा वसंत

प्रा.डॉ.वसंत शेंडगे , शेवगांव

॥ पसायदान ॥

आतां विश्वात्मके देवे । येणे वाग्यज्ञे तोषावे । तोषोनि मज द्यावे पसायदान हें ।
जे खळांची व्यंकटी सांडो । तयां सत्कर्मी रती वाढो । भूतां परस्परें पडो ।
मैत्र जीवाचें ॥ दुरितांचे तिमिर जावो । विश्व स्वधर्म सूर्ये पाहो ।
जो जें वांछील तो तें लाहो । प्राणिजात ॥
वर्षत सकळमंगळीं ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी । अनवरत भूमंडळीं ।
भेटतु या भूतां । चलां कल्पतरुंचे अरव । चेतना चिंतामणीचें गांव ।
बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥ चंद्रमे जे अलांछन । मार्तंड जे तापहीन ।
ते सर्वाही सदा सज्जन । सोयरे होतु ॥ किंबहुना सर्वसुखीं ।
पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं । भजिजो आदिपुरूखीं ।
अखंडित ॥ आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषी लोकीं इयें ।
दृष्टादृष्टविजयें । होआवें जी ॥ तेंथ म्हणे श्रीविश्वेश्वरावो ।
हा होईल दानपसावो ॥ येणें वरें ज्ञानदेवो । सुखिया जाला ।

ISBN-No.-978-93-83870-64-6